

VARLIK MERTEBELERİ

Abdülkerim Cîlî

Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i
İbtida-i Küll-i Mevcud

ABDULKERİM CİLİ

VARLIK MERTEBELERİ

*Meratib-i Vücut ve Beyan-ı Hakikat-i
İbtida-i Küll-i Mevcud*

Türkçesi:

Abdülaziz Mecdi Tolun

Ahmet Faruk Güney

furkan kitaplığı: 43

isbn: 975-7969-31-1

1. basım;
2006, istanbul

kitabın adı: varlık mertebeleri
yazarı: abdülkerim cili

teknik hazırlık: yusuf yağ
kapak düzeni: kemal serkan sığıt
iç baskı: alemdar ofset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

furkan kitaplığı
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: selman ağa mah., selami ali efendi cad., no: 11,
üsküdar, istanbul
tel. (0 216) 341 08 65 - 492 59 74/75 faks: 334 61 48
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, istanbul
tel (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28
www.kaknus.com.tr e-posta: info@kaknus.com.tr

İçindekiler

Sunuş	7
Eser ve Muhtevası	7
Eserin Yayına Hazırlanması	13
Biyografiler	14
Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b.	
Abdülkerim el-Cili (ö. 832/1428)	15
Abdülaziz Mecdi Tolun (1865-1941)	17
Osman Nuri Ergin (1883-1961)	17
Meratib-i Vücut ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud	23
Meratib-i Vicud	35
İndeks	83
Metin Bölümü	85

Sunuş

*“Bir kimse sun’-ı ilahî’den ne kadarına cahil ise
kemalden o mikdarına da cahildir”*

Eser ve Muhtevası

İslam düşünce tarihinde varlığın/hakikatin nazarî olarak idrak edilmesinde ve yorumlanmasında bir bütünlüğe ulaşmak için çok büyük gayretler ortaya konmuştur. Bu bütünlüğe ulaşma çabalarında hukemanın, mütekelliminin ve mutasavvıfının (özellikle vahdet-i vücud ehlinin) kabul ettiği varlık tasnifleri üç ana çizgiyi temsil etmektedir.¹

Varlığın mertebeler halinde tasnifi ise bu üç ekol içerisinde mutasavvıfının yoludur. Onlar mütekelliminin ka-

¹ Bu üç ekolün varlık anlayışlarının tahlili ve tahkiki için bk. Nureddin Abdurrahman Cami, *ed-Dürret’ul-Fâhira fi Tahkiki Mezhep’is-Sufiyye vel-Mütekellimîn vel-Hukelma’îl-Mütchaddimîn*, Tahran 1358.

dim-hadis, hukemanın *vacib-mümkin* temel ayrımından farklı olarak varlığı yukarıdan aşağıya zuhur eden bir silsile (meratib) şeklinde tasnif etmişlerdir. Böylece mutasavvıfa, vahdet-i vücud anlayışına dayalı olarak varlığı bu şekilde tasnif etmekle bir anlamda her iki ekolü de (mütakellimîn-hukema) birleştiren ve tatmin eden daha üst bir nazari çerçeve ortaya koymuşlardır: Kendisine işaret edilemeyecek kadar soyutlanmış bir zât'tan (bir anlamda metafizik bir ilkedен) başlayarak âlemi yaratan, her şeye var oluşunda istihkakını veren, peygamberler gönderen böylece isim ve sıfatları zahir olup bu zuhuru *insan-ı kâmilde* kemale eren en yüce varlık'ın (Cenab-ı Hak) tenez-zülû söz konusu olmaktadır.

Abdülkerim Cîlî'nin telif etmiş olduğu *Meratib'ul-Vücud ve Beyanu Hakikati İbtidai Külli Mevcud* adlı eser varlığı mertebelendirerek zuhur edişini ele alan ilk müstakil eser olma özelliğini taşımaktadır.² Cîlî bu eserinde vah-

² *Meratib ul-vucud* hakkında ilk müstakil eseri yazması sebebiyle Cîlî, kendisinden sonra yazılan birçok eserde zikredilmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır; mesela bkz. Nablusi, *Ariflerin Tevhidi*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 15; Mehmed Elif Efendi, *el-Kelimat'ul-Mucmele fi Serh'il-Tuhfet'il-Mürsele*, İstanbul 1342, s. 14. Yine Abdülgani Nablusi bir diğer eseri olan *el-Vücud'ul-Hak ve'l-Hitab'us-Sıdk* (=Gerçek Varlık, trc. Ekrem Demirli, İstanbul 2003) adlı eserinde de Cîlî'ye ve bu eserine atıfta bulunmakta, kendisinden alıntılar yapmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki varlık mertebelerinin sayısı farklı itibarla-ra göre çeşitlilik arzettiğinden sonraki müellifler Cîlî'ye atıl yapmak-la birlikte kendi kabûllerine göre tasniflerde bulunmuşlardır.

det-i vücud ekolüne bağlı olarak varlığı, onun tecellilerini mertebelendirerek açıklamaktadır.

Varlığın bu hiyerarşik yapısı asl olarak *zât-ı ilahiyenin* tecellisinden, kendisinde bulunan isim ve sıfatların zuhurdan ibarettir. *Zât-ı ilahiyenin* isim ve sıfatlarının nâ-mütenahi olması sebebiyle tezahürleri olan mertebeler de sonsuzdur. Ancak müellif bu sonsuz mertebeleri, imkanı altına alacak kırk mertebe ile sınırlandırılabileceğini ifade eder ve bu sebeple *zâtın* tecellisini kırk mertebe olarak sıralar. Nablusî, Fazlullah el-Hindî'nin *et-Tuhfet'ul-mürselesine* yazdığı şerhte bu hususa işaret etmiştir:

“Şeyh Abdülkerim Cîlî, *Meratib'ul-Vücud* isimli risalelerinde bu mertebeleri kırk olarak tasnif etmiştir, burada zikr edilenler ise yedidir.”³

Aynı esere Mehmed Elif Efendi tarafından yapılan tercüme-şerhde ise sadece Cîlî'de mertebelerin kırk olmasına değil, mertebelerin birbirinden farklı olmasının sebebine de işaret edilmiştir:

“Şeyh Abdülkerim Cîlî (kaddesellahu ruhehu) *Meratib'ul-Vücud* nam eserinde kırk mertebe-i asliye beyan etmiş[tir]. Bunlar bir vech ve itibar ile dir. Hiçbirisi meratib-i vücudun hasr ve bir muayyen adedde kasrını iktiza etmez.”⁴

³ Nablusi, *Ariflerin Tevhidi*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 15.

⁴ Mehmed Elif Efendi, *Kelimat'ul-Mücmelc fi Şerh'it-Tuhfet'il-Mürsele*, İstanbul 1342, s. 14.

Bu kırk mertebe üç ana bölüme ayrılabilir:⁵

1. Zât'a Taalluk Eden Mertebeler (Gayb Mertebeleri):

Burada üç mertebe vardır: zât-ı ilahiye, *tecelli-i evvel*, *vahidiyet*. Zât'ın bu mertebelerde idraki, taakkülü mümkün değildir.

Zât-ı ilahiye mertebesinde zât, her türlü tecelli ve taayyünden müstağni olup "gayb-ı mutlak" ve "gayb'ul-gayb"dır. Çünkü zât-ı ilahiye bu mertebede sırf zâttan ibarettir; yani hiçbir ifade, işaret ve sıfatla nitelendirilmesi mümkün değildir.

İkinci mertebe olan *tecelli-i evvel* veya *ehadiyet* mertebesi ise zâtın tenezzülâtının ilkidir. Esnâ ve sıfâtın kâffesi bu mertebede *butun* (bir anlamda potansiyel) hükmü ile mevcuttur. Bu mertebe ise *butûn* ile *zuhur* arasında bir rabıttır. Hazreti Muhammed'in (s.a) velayeti de bu mertebe ile ilişkilendirilmiştir.

Üçüncü mertebe olan *vahidiyet* ise kesretin bidayeten neşet ettiği, nihayeten de dağıldığı, son bulduğu mertebedir. Bu mertebe *butûn* ve *zuhuru* kabul ettiği için nisbeti de kabul eder.

⁵ Ayrıca bk. Kartal, Abdullah, *Abdülkerim Cili Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, s. 65-76

2. Hakk'a Taalluk Eden Mertebeler

(*Berzah Mertebeleri*):

Bunlar uluhiyet, rahmaniyet, rububiyet, melikiyet, esma ve sıfât-ı nefsiye, esmâ-i cemaliye, esmâ-i celaliye, esmâ-i fiiliye mertebeleridir.

İlahî zât *uluhiyet* mertebesiyle bütün ilahî isim ve sıfatlara sahip olmakla artık "Allah" olarak tecelli etmektedir. Hiçbir sıfat ve isim ile nitelendirilemeyen zâtın âlem ile, yani yaratılmışlarla ilişkisi onun isimleri ve sıfatları aracılığıylaadır. Dolayısıyla *uluhiyet* makamı sırf zuhurdan ibarettir. Herşeye, bütün esmâ-i ilahiye ve sıfatiye'ye, bütün şuûn-ı ilahiye'ye istihkakını veren bu mertebedir.

Rahmaniyet mertebesi artık her türlü kesretin (*kesret-i ilahiye* ve *kesret-i kevniye*) kaynağını teşkil eder. Rahmet bu mertebede esmâ ve sıfâtın eserlerinin zuhuruyla tahakkuk eder.

Rububiyet mertebesiyle artık ubudiyetin varlığı ortaya çıkar. Böylece rasûl, kitab ve şeriatların gönderilmesi, azab ve mücazâtı tayin bu mertebeye ait olmuş olur.

Melikiyet mertebesi emr u nehy-i ilahînin zuhur ettiği mertebedir. Ancak bu mertebeden sadır olan emir ve nehiy *rububiyet* mertebesinden peygamberler aracılığı ile sadır olan emir ve nehiy gibi değildir. Bu mertebeden sadır olan emre mahlukatın muhalefet imkanı yoktur. Kûn emri verilir verilmez o şey hemen oluverir, oluvermek zorundadır.

Esmâ ve sıfât-ı nefsiye ise kendileri olmadan zâtın kemali düşünölemeyecek olan isimler ve sıfatlardan oluşur. Bunlar ise hayat, ilim, irade ve kudrettir.

Esmâ-i cemaliye rahîm, selâm, lâtif gibi isimler, *esmâ-i celaliye* kebîr, azîm, azîz gibi isimler, *esmâ-i fiiliye* ise muhyî, rezzak, hallâk gibi isimlerin zuhur ettiğı mertebelerdir.

3. Âleme Taalluk Eden Mertebeler

(*Halk Mertebeleri*):

Bu mertebeleri klasik kozmoloji anlayışına göre ikiye ayrılabilir:

a. Ay üstü âleme ait olanlar: Âlem-i inkân; akl-ı evvel, ruh-i azam, arş, kürsi, ervah-ı ulviye, tabiat-ı mücerrede, heyula, hebaî, cevher-i ferd, mürekkebat; felek-i atlas, felek-i cevza, felek'ul-eflak, sema-i zuhal, sema-i müşteri, sema-i merrih, sema-yı şems, sema-yı zühre, sema-yı utarid ve sema-i kamer'dir

b. Ay altı âleme ait olanlar: Felek-i esir, felek-i me'sur, felek-i müste'sir, felek-i müteessir, maden, nebatat, hayvan ve insan'dır.

Bu mertebelerle zâtın tecelli ve taayyünleri âlemi var etmiş, son mertebe olan insanda bu tecelli ve taayyünler tamamlanmıştır. Böylece Hakk'ın isim ve sıfatları en mükemmel mazharını bulmuştur. *İnsan* mertebesi son mertebe olmakla birlikte zâtın zuhurunun kemâlini teşkil eder: Zuhurun kâmil olması mazhar'ın kemâlini gerekli

kılmaktadır. Bu kemâl ise insan'la gerçekleşmiştir. Böylece insan, zâtın bütün isim ve sıfatlarını mücmel ve mufasal, hükmî ve vücudî olarak kendisinde cem etmiş olur: "Nefsini bilen Rabb'ini bilir"

Eserin Yayına Hazırlanması⁶

Yayına hazırlamış olduğumuz bu eser Abdülkerim Cîlî'nin mezkur eserinin Abdülaziz Mecdi Tolun tarafından yapılmış tercümesidir. Eser 10 Kanun-i Evvel (Aralık) 1939'da tercüme edilmeye başlanmış 25 Şubat 1940'da ise tercüme tamamlanmıştır. Dikte ettirilmek suretiyle yapılan bu tercüme Osman Nuri Ergin tarafından yazılmıştır. Tercümenin tek nüshası da Osman Nuri Ergin'in el yazısı (rika) ile Atatürk Kitaplığı'nda kendisine ait koleksiyonda 54 sayfa olarak bir defter içerisinde yer almaktadır.⁷

Yayına hazırlanan metinde müellife ait ifadeler (*) işaretli dipnotlarla, mütercimmin kendine ait notları ise hint rakamlı dipnotlarla gösterilmiştir. Yayına hazırlayana ait ilavelere [] içerisinde yer verilmiştir. Bunun haricinde metne herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Metin-

⁶ Burada öncelikle ve özellikle bu eserden beni haberdar edip yayına hazırlamam hususunda teşvik ve destek veren muhterem hocam Dü-cane Cündioğlu'na, eserin mukabelesinde yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Mukaddes hanıma ve değerli dost Semih Atış'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

⁷ İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Ergin Bölümü, Nr. 307.

de mealleri tarafınızdan ilave edilen âyetlerin tercümele-ri Elmalılı'nın *Flak Dini Kur'an Dili* isimli tefsirinin meal kısmından alınmıştır. Ayrıca metin içerisinde yazma nüshaya ait sayfa numaraları da [] içerisinde verilmiştir.

Neşre hazırlanan Türkçe tercüme, eserin Arapça aslını da ilave bir bölüm olarak eklemeyi uygun bulduk. Böylece bu risalenin Arapça aslının elde edilmesini kolaylaştırarak⁸ erbabına tercüme ile mukabele imkanı vermek istedik. Eserin Arapça kısmını oluşturan metin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan yazılarından iki tanesinin⁹ karşılaştırılarak dizilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu sebeple belirtmek gerekir ki bu neşir bir tahkik (edisyon kritik) çalışması değildir. Bu iki nüshanın karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan metinle tercüme arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu farklar tercümeye esas ittihaz edilen nüshanın farklılığından kaynaklandığı gibi o dönemin tercüme anlayışı ve kullanılan dilden de kaynaklanmaktadır.

Biyografiler

Burada risalenin müellifinin, müterciminin ve müstensihinin kendilerini az da olsa tanıtına ve rahmete vesile olması amacıyla kısa bir biyografilerini vermeği uygun buluyoruz.

⁸ Cili'nin bu eseri (Meratib'ul-Vücut) Kahire'de iki defa (biri tarihsiz diğeri 1999'da) tab edilmiştir. Ancak bu baskılardan herhangi birini elde etmek ve kütüphanelerde bulmak mümkün olamamıştır. Bu sebeple bu metnin neşriyle ilgililerinin metne ulaşmasının kolaylaşacağı umulmaktadır.

⁹ Hacı Mahmud Efendi Nr. 3249 ve Şehid Ali Paşa Nr. 1396.

Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b. Abdilkerim el-Cîlî (ö. 832/1428)

Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b. Abdilkerim el-Cîlî (Gilanî, Geylânî ve Cilanî olarak da anılır), h. 767 yılında Yemen’de doğdu. (İran bölgesindeki Cilan kasabasında, bir başka rivayete göre de Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğduğu da söylenmektedir.) Yaklaşık 20 yaşlarında seyahate başlayan Cîlî, Hindistan’a gitmiş, oradan da Arap yarımadasına yönelmiş, İslam dünyasının büyük bir bölümünü ziyaret etmiştir. Eserlerinde “şeyhim” diyerek saygıyla ve büyük bir bağlılıkla zikrettiği sufi İsmail el-Cebertî ile Yemen’in Zebid şehrinde tanışmıştır. Ölüm tarihi ve yeri hakkında birkaç rivayet olmakla birlikte, Zebid şehrinde h. 826 veya 832 yılında olması kuvvetle muhtemeldir. İslami ilimler yanında ilm-i huruf, Yunan ilimleri ve Coğrafya’yı da çok iyi bildiği özellikle de ilm-i tasavvufta derinleşmiş olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Tasavvufi görüşlerinde İbn Arabî’nin etkisi olmakla birlikte ona muhalefet ettiği konular da vardır.¹⁰

¹⁰ Mesela Abdülkerim Cîlî *el-İnsan’ul-Kamil* adlı eserinin ilme dair 17. babında şöyle demektedir: “ ‘Malumat-ı ilahiye kendi nefsinde Hakk’a ilim i’ta etti’ denilmek caiz değildir. Hakk’ın başkasından bir şey istifade etmiş olduğu mahzuru yüz gösterir. Bu meselede İmam Muhyiddin İbn’ul-Arabî (r.a) hazretleri ‘Hakk’ın malumatı, nefsin-den Hakk’a ilim i’ta etti’ dediği için sehiv etmiştir. Biz imam-ı mezkuru mazur görürüz ve ‘bu mesele hakkında son itilâ budur’ demeyiz”; bkz. Abdülkerim el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun), s. 138, İstanbul 1998; krş. Ahmed Avni Konuk, *Fususul-İlîkî Tercüme ve Şerhi*, c. II, s. 188-189, İstanbul 1989.

Pek çok alanda telifte bulunmuş olan Abdülkerim Cîlî'nin eserlerinin önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *el-İnsan'ul-Kamil fî Marifet'il-Evahir ve'l-Evail*
2. *el-Kehfu ve'r-Rakîm fî Şerhi Bismillahirrahmanirrahim*
3. *el-Kemalat'ul-İlahiyye fî's-Sıfât'il-Muhammediyye*
4. *Şerhu Muşkilat'il-Futuhât'il-Mekkiyye*
5. *Menazır'ul-İlahiyye*
6. *en-Namus'ul-Azam ve'l-Kamus'ul-Akdem*
7. *el-Vucud'ul-Mutlak el-Mâruf bi'l-Vâhid'il-Hakk*
8. *Bahr'ul-Hudûs ve'l-Kıdem ve Mevc'ul-Vücud ve'l-Adem*
9. *Hakikat'ul-Hakâyık elletî min Vech'il-Hakk ve min Vech'il-Halâyık*
10. *Kitab'un-Nokta*
11. *İnsanu Ayn'ul-Vücud fî Vücud-i Ayn'il-İnsan'il-Mevcud*
12. *el-Kitab'ul-Merkûm fî Sırr'ıt-Tevhid el-Mechul ve'l-Malûm*
13. *Meratib'ul-Vücud*¹¹

¹¹ Abdülkerim Cîlî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Kâtip Çelebi, *Kcşfuzzunun*, I/740, II/1525; İsmail Paşa, *Hediyyet'ul-Arifin*, 1/610-611; Nicholson, *The Perfect Man*, Cambridge 1921; Serkis, *Mucem*, 1/728-729; Brockelman, *GAL* II/264-265; SUPL, II/283-284; Goldziher, "Abd al-Karim b. Ibrahim al-Cîlî" *IA*, 1/90; Ritter, *Abdülkerim al-Djli EI*² 1/71; M. Nazif Şahinoğlu, "Abdülkerim Cîlî", *DİA*, I/250; Yusuf Zeydan, *el-Fikr'us-Süfî inde Abdülkerim el-Cîlî*, Beyrut 1988; Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, İstanbul 2003.

Abdülaziz Mecdi Tolun (1865-1941)

Balıkesir'in Okçukara mahallesinde 1865 yılında doğdu. Dayısı Yahya Nefi Efendi'den özel olarak İslami ilimleri okuyup icazet aldı. 1884 yılında Rüşdiye Mektebi'ne ikinci muallim olarak tayin edildi. Görevli olarak önce Şam'a sonra Girit'e gitti. Girit'te yayımlanan Hakikat gazetesinde edebi makaleler yazdı. İkinci meşrutiyetten sonra yapılan ilk seçimlerde ve 1920'de IV. dönem olmak üzere iki defa mebus oldu. Cumhuriyetten sonra hiçbir resmi görevi kabul etmedi. Evinde özel olarak dini ve tasavvufi sohbetler verdi. Soyadı kanunundan sonra "Tolun" soyadını alan Abdülaziz Mecdi Efendi 1941 yılında İstanbul'da vefat etti. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *İnsan-ı Kamil* (Tamamlanmamış bir eserdir)
2. *İnsan-ı Kamil Tercümesi*
3. *Din-i Muhammedî*
4. *Divan*
5. *Tecelliyat-ı İlahiye Tercümesi*
6. *Meratib'ul-Vücut Tercümesi*¹²

Osman Nuri Ergin (1883-1961)

Malatya'nın İmrın köyünde dünyaya geldi. Babası İstanbul'da bir kahvehane açınca babasının isteği üzerine 1892'de dokuz yaşında iken İstanbul'a geldi. 1901'de Dâ-

Abdülaziz Mecdi Tolun'un hayatı için bkz. Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul 1942.

rüşşafaka'yı bitirdi. Aynı yıl İstanbul Şehremâneti'nde memuriyete başladı. 1901-1904 yılları arasında arkadaşı Ebul'ulâ Mardin ile birlikte medrese derslerine devam etti. 1904'te girdiği İstanbul Darulfünunu Edebiyat Fakültesi'ni birincilikle bitirdi (1907).

İstanbul Şehremâneti'nin çeşitli kısımlarında başkâtiplik, mümeyyizlik ve şube müdürlüklerinde bulundu. II. Meşrutiyet'ten sonra Müessesat-ı Hayriyye-i Sihhiyye İdaresi umumi kâtipliğine tayin edildi. Bu kurum lağvedilince (1912) görevi merkez emanete kaydırıldı. Bu görevini sürdürürken İstanbul Şehremaneti arşivinin kurulmasını gerçekleştirdi. 1928'de *İstanbul Şehremaneti Mecmuasını* çıkarmaya başladı. Şehremânetindeki son görevi belediye mektupçuluğu olup bu görevden 1946'da emekliye ayrıldı.

Ergin in İstanbul Şehremâneti'ndeki görevinin yanı sıra çeşitli okullarda ve halk için açılan gece mekteplerinde öğretmenlik yaptı. Öğretmenlik hayatı 1956'ya, araştırma ve yazı hayatı ise ölümüne kadar devam etmiştir.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı onun gayretiyle kuruldu. Büyük bir titizlikle topladığı çoğu yazına 11.000 ciltten oluşan kitaplarını bu kütüphaneye bağışlamıştır. Kitaplarının 4000 cildi tasavvufa dair olup bunların 2025'i el yazmasıdır. Yakın dönem tasavvufi metinlerin günümüze gelmesinde sahibi olduğu bu kütüphanenin önemi büyüktür.

Belediye ve şehircilik tarihi, eğitim ve eğitim tarihi, biyografi ve bu konular dışında pek çok eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. *Mecelle-i Umur-ı Belediye*
2. *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı*
3. *Türkiye Maarif Tarihi*
4. *İstanbul Şehreminleri*
5. *Muallim Cevdet’in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*
7. *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*
8. *Sadreddin Konevi ve Eserleri*
9. *İbn Sina Bibliyografyası*¹³

Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud

[1] Şeyh Hemedani, ârif-i rabbani, Abdülkerim b. İbrahim el-Geylanî (*kaddesellahu sirrehu*) hazretlerinin *Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud* adlı risalelerinin tercümesidir.

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd u sena Hazret-i Hâlık-ı Kibriya'ya mahsustur. O Cenab-ı Hakk, ulu varlığın mertebelerine istihkaklarını tam ve kâmil olarak ihsan buyurmuştur.

Ve O, vücud mertebelerinde hüsn ü cemal, sübut ü zeval, meyl ü itidal gibi âyât-ı beyyinat ile zahir olmuştur. Binanaleyh bu ulu varlıktan daha mükemmel bir vücudun varlığına imkân yoktur. Çünkü vücud-ı mezkur her nevi kemalâtı câmidir.

Meratib-i vücudda tecelliyat-ı mezkure ile mütecelli olan Cenab-ı Hakk'a mecd ü iclale aid haiz olduğu kema-lâttan dolayı hamd u sena ederim. Benim bu hamd u senam öyle bir hamd u senadır ki vücuba, imkâna, muhale aid ve hakk-ı zâtı için tahakkuk eden zâtın hamdi gibidir.

Ve şehadet ederim ki kebir-i müteal olan Cenab-ı Hakk'tan başka ilah yoktur. [2] Kebir-i Müteal-i mezkur her mevcudda hulul, ittisal, infisal olmaksızın zahirdir. Bu zuhur aklın daire-i tasavvurunda ve hayalin muhit-ı vâsiinde olan keyfiyetten mücerredir.

Şehadete şehadet ederim ki Hazret-i Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*) Hakk'ın mazhar-ı ekmeli, mazhar-ı a'zamıdır, tecelligâh-ı muhiti ve tecelligâh-ı akdemi ve akvemidir ve hâtime-i nübüvvet olan rasul-i ekremidir; âyât-ı beyyinat ile müzeyyen olan ulu varlığın zinetidir. Allah ona salât etsin (fuyuzatını mezad buyursun); şerefini, azamet-i şanını ve mecd ü hayatını en âli eylesin!

Besmeleyi, hamdeleyi, salveleyi ifadan sonra derim ki:

Ukala-yı sufiyenin en ziyade ihtimam ettiği ve fudalânın ömr-i azizlerini sarfettiği bir şey var ise o da marifetullah mesele-i celilesidir.

İlim-billah, yani marifetullah gayet vâsi ve ihatası pek büyük olan bir ilimdir. Binaenaleyh bu ilme talib olanların medarik-i irfaniyeden maksuduna erişememesi aaleb-i ihtimalkdir. Hatta imdadât-ı mütenevvianın kâffesine mazhar olsa yine bu ihtimal mevcuttur. Çünkü şimdi işaret

ettiğimiz bu kavm-i celil (sufiye) —Allah bunlardan razı olsun— himmetini bu ilme hasretmiştir. Fakat mazhar olabildikleri füyuzat, füyuzat-ı na-mütenahiden bir kısm-ı mahsustur. Nail oldukları füyuzata da kaygılarına göre nail olurlar [3] ki bu nailiyet, hazret-i (mertebe-i) tecelli-i ilahîden nebean eden feyz-i mukaddesi ve feyz-i akdesi kabul edebildikleri derece ve mikdara tabidir.

Hazret-i tecelli de o hazret (o derece) ile ittisaf-ı haki-kiye ve desâtir-i zahiriye ile tahalli ve tezeyyün ile tahakkuk şeklinde zuhur eder; yani bâtının i'tilas-ı, zahirin de desâtir-i mezkure ile tezeyyün ve i'tilasına tabidir.

Bundan başka ruh'ul-kuds ile de teyid-i ilahî olmadıkça mezkur maksad-ı âli hasıl olmaz. Ruh'ul-kuds, feyzi hüsn-i telakki ile âhara ilka ve telkili için lazımdır. Hatta sufiye nefahat-ı ilahiyenin devamı ve hayrât-ı gaybiyenin tevatürüyle beraber bu ilmi yekdiğerinden taleb hususunda ihtimam göstermişler, mesele-i celileyi arız u amîk ifadeye muktedir bir racul-i kâmil ele geçirmek için kürre-i arzın üstünde birçok seyahatler yapmışlardır.

Bunun içindir ki Cüneyd-i Bağdadî hazretleri “Kubbe-i semanın altında marifetullahtan daha şerefli bir ilim olduğunu bilseydim oraya kadar sefer ederdim” buyurmuştur. Hazret-i Cüneyd'in bu sözünde bu ilmin şerefine ve bu ilmi taleb edenlerin bu habda meşakkat-i sefe-

Feyz-i mukaddes, tecelliyat-ı sıfatiyeye ait olan feyizdir. Feyz-i akdes, tecelliyat-ı zâtiyeden nebean eden feyizdir

rîyi ihtiyar ederek seyahat etmesinin lazım, belki vacib olduğuna tenbih vardır.

Şeyh Ahmed Rufai hazretleri de şakirdanına “Bu marifetullah ilmini öğreniniz. Çünkü zamanımızda cezebât-ı ilahiye azalmıştır” buyurmuştur. [4] Rufai hazretlerinin *cezebât* tabirinden maksadları meczubîndir; yani “Meczubîn bu zamanda azalmıştır” demek istemiştir. Bu killetin sebebi ise ehl-i zamanın nefahat-ı rahmaniye talib olmamasıdır.

Hazret-i Rufai'nin *cezebât* tabirini izah için, istersen “Feyz-i tecelliyi kabul için tahalli ve tezeyyün azdır” de! Hazreti Şeyh'in, “cezbelerin azlığı” tabirinden maksadı, “ehl-i zaman üzerine cezebât-ı ilahiyenin zuhuru azdır” mânâsına da hamledilebilir; yoksa “geçmiş zamanlara nisbetle nefs'ul-emrde cezebât-ı ilahiye azdır” demek değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk kâffe-i tecelliyatıyla esmâ ve sıfatının iktizasına göre halkı üzerine daima tecelliyat-ı kudsiyesini ifaza eylemektedir.

Şeyhim, Şeyh İsmail el-Cebertî hazretleri de şakirdanından bazı ihvanımıza “Şeyh Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin kitaplarını mütalaayı tavsiye ederim” buyurmuştu. Muhatabı olan şakird “Efendim! Zuhur-ı feyz-i ilahîyi bekleyerek ve bu babdaki füyuzata intizar ederek sabretsem muvafık olmaz mı?” demişti. Hazret-i Şeyh cevabda. “Sen nail-i feyz olmak için ihtiyar-ı sabrı, husul-i maksadına hais görüyorsan bu senin istediğin, Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin kitaplarında zikrettiği şeyin aynıdır;

yani onları mütalaa ile, sabır ile hasıl edeceğini hasıl etmiş olursun" dedi.

Şeyhin bu sözü şakirdanına ve ihvanına baid olan mesafeyi takrib ve güç olan bu yoldaki seferleri teshil içindir. Çünkü marifetullahı talib olan, bizim ilmimize aid mesailden bir meseleye nail olursa mücahade suretiyle eli senede [5] nail olamayacağı feyze nail olmuştur demek olur. Bunun sebebine gelince, bu tarike salık olan, mücahade ile sülukunun ve a'malinin semeresine nail olur.

Ehlullahtan kâmil olanların eserlerinde beyan ettikleri ilimler de süluk ve a'mal-i halisalarının semeresidir. Malul olan bir amelin semeresiyle muhlis olan bir amelin semeresi arasındaki farkı sen düşün! Hatta diyebilirim ki kâmil olanların ulûmu' a'mal-i halisalarının semerelerinin de fevkindedir. Çünkü bunların ilimleri kalblerinde varid olan feyz-i ilahî ile hasıldır. O feyzi, kabiliyetlerinin vüs'atlerine göre ahzederler.

Ehlullahtan kâmil olanların kabiliyetleriyle bir mürid-i talibin kabiliyeti arasındaki fark-ı azim ise bir emr-i aşîkârdır. Kâmillerin eserlerine vazettikleri mesaili ve o meselelerden mefhum-ı hakikîyi, talib anlayıp yakın hasıl edince talib-i mezkur ile musannıf-ı müşarun-ileyh arasında o meseleyi bilmekle müsavat hasıl olur. Bu suretle musannıfın nail olduğu feyze nail olmuş bulunur. Ve o mesele musannıfın nasıl malı ise, meseleyi anlayan talibin de öylece malı olur.

İşte kütüb-i tasavvufta vaz edilmiş olan ilimlere ait her mesele böyledir. Binaenaleyh kütüb-i mezkuredeki mesaili, hüsn-i idrak ve hüsn-i temyiz eden kimse, kitabın musannıfı ilmi hangi madenden almış ise o da o madenden ahzetmiş demek olur. Kütüb-i hakikatte zikredilen mesaili anlamaktan müridin aczine şeyh muttali olursa kütüb-i mezkureyi mütalaadan saliki meneder. Bu suretle hareket eden ehlullah görülmüştür. Çünkü akli ve idraki kısa olan kimse ehlullahın sözlerini onların kastettiği mânâyâ muhalif olarak ahzeder ve o suretle [6] istimal ederse kendisi için bais-i helak olur yahut faidesiz olarak hakikat kitaplarını karıştırmakla ömrünü ziya'a uğratmış olur. Bu kabilden olan salikleri kütüb-i hakikati mütalaasından şeyhin menetmesi vacibtir. Mütalaadan menettiği salikin kendisine menfaat verecek işlerle iştigalini şeyh arzu etmiştir ki onu mütalaadan men eylemiştir.

Fakat bazı zeki ve fehmi u gayreti aşikâr ve celi ve imanı kavi olan salik, ehlullah kitaplarından matlubunu elde edebilir ve maksuduna nail olabilir.

Ben zamanımızda Arab'dan, Acem'den, Hind'den, Türk'ten ve daha başka milletlerden birçok kimseleri gördüm. Kütüb-i hakikat mütalaasıyla ehlullah mertebesine nail ve onların makasıd-ı âliyesine vasıl olabilir. Bu suretle hakikat kitaplarını mütalaadan istifade eden salik, bu istifadesine bir de süluk ve mücahadesinin meydana getirdiği malumatı da ilave ederse kâmiller mertebesine er-

miş olur. Yalnız kitaplardan olan istifadesi üstünde durarak ilaveye muktedir olamazsa arifiye mertebesinde tevakkufluk eylemiş olur.

Bunun sebebini izaha gelince: Ehlullah kitaplarında dercedilmiş olan mesail, bu dercin mahiyet-i zahiriyesine nazaran tasrih şeklinde sana ilm-i tevhidi öğretir. Yine mezkur mesail-i münderice ibare ve işaret ve kinaye ve telmih nokta-i nazarından da sana ayn-ı tevhidi telkin eder. Kezalik mesail-i mezkure, emsal zikri suretiyle ihtiva ettiği remz ve sünihat ile sana hak tevhidi öğretir. Hasilı bu babda yazılmış olan kitapların bazısını şu zikrolunan üç kısmı ihtiva [7] ettiği için seni ilm-i yakine isal eder. Ilm-i yakine vasıl olup da o ilmin muktezasıyla amel ederek o nevi kitapları mütalaaaya devam edersen seni *ayn-ı yakine* ve sonra *hakk'el-yakine* terakki ettirir.

Hakk'el-yakine vasıl olabilmek için kitabın müellifinin zikrettiği ahkâmı nefsine tatbiki ihtimam ve itina eylerse netice bir derece bâlâ *hakk'el-yakindir*. Bunu yapmazsan *ayn'el-yakin* mertebesi mahall-i tevakkufluk olur.

Hülasa, mütalaa eden kimsenin *hakk'el-yakine* vasıl olması müyesser olursa artık kitapların faidesi ondan münkatıdır. Çünkü kitapların insanı yükseltebileceği mertebenin nihayeti *hakk'el-yakin* mertebesidir. Bu mertebeye de şehadet ve temyiz ve fehm-i tam ashabı vâsıl olabilir.

Hakikat'ul-yakine gelince, elbette ve elbette hiçbir türlü mütalaa ile o mertebeyi ekle etmek mümkün değildir.

Çünkü esas itibariyle *hakikat'ul-yakin* mertebesi tabir u tasvir ve ifade altına girmekten daha bâlâdır. Bu bir mer-tebedir ki müdrekat-ı ilmiye ve ayniye ve zevkiyenin bâ-lâsında bir emr-i vehbi-i ilahîdir. Allah o mertebeyi iste-diği kimseye ihsan eder.

Bak, hatırıma geldi; şimdi sen dersin ki: “Madem ki ni-hayet'ul-emrde hakikat kitaplarını mütalaadan feragat muktezidir, ben şimdiden o mütalaayı terkederek isti-dad-ı zâtıma nazaran lutf-ı ilahîyi intizarda kalırım, mû-cahededede devam ederim.” Cevabda ben derim ki: [8] Şimdi şuracıkta beyan etmiş olduğumuz vechile, *ilm'el-yakin*, *ayn'el-yakin*, *hakk'el-yakin*; hakikat kitaplarından istihsal edilecek kavaidin müntehası olsa da mütalaayı terkederek bütûn ömründe yalnız mücahade suretiyle mezkur hakayika vâsıl olamamak da pekçok muhtemel-dir. Binaenaleyh mütalaa faideden hâlidir denemez. Çünkü biz tarikimizde ihvanımızdan birçok kimseleri kütüb-i hakikat mütalaasıyla az zamanda yaşlıların vâsıl olamadığı mertebeye erişmiş gördük. O derecedeki kırk yahut elli senede mücahade ile hasıl olabilecek mertebe-yi elde eylediler. Halbuki zikri geçen yaşlılar onları, tari-ke idhale sebep olmuş idiler. Fakat yaşlılar süluk ve mû-cahedeleri üzerinde tevakkuf ettikleri halde gençler kü-tüb-i hakikat mütalası üstünde devam ettiler. Bu suret-le gençler hakikatte yaşlıların mevkiine, yaşlılar gençle-rin mekânına geçmiş oldular.

Hatta gençlerden bir şair [şöyle] demiştir:

Ve kad tebenneytū abai alâ sikatin

İz lâ mahalete inni vechu külli ebî.

Ben babalarımın hepsini hakiki bir şekilde kendime evlad edindim.

Çünkü şüphe yoktur ki ben babalarımın hepsinin zâtıyım.¹⁵

Bu beyt, şeyhimizin şakirdanından birisininindir. Bu zâtın hakayık kitaplarını mütalaadan [9] başka usul-i tarika aid hiçbir şey ile iştigalini bilmiyoruz; hatta hakayık kitaplarını mütalaa ile bu babda akranından birçoklarına tefevvuk etmiştir. Bu zâtın ismi Ebu Bekir b. Muhammed el-Hakkâk'tır. Bunun ilm-i hakikate aid birçok manzumeleri vardır. Bu zâtın eş'arını cem eden ve divanını mütalaa edenler kendisinin uluvv-i kadrini bilirler. Bu hikayeyi kitabımızın dibacesinde beyan etmekteki maksadımız, bu ilmin kadrini, uluvv-i şanını bildirerek bu fenn-i şerifi, hakayık kitaplarını mütalaa ile tahsile teşvik içindir. Hakayık kitaplarını mütalaa ve mümarese ile beraber, ehli olan rical ile de müzakere lazımdır. Çünkü bu yolda öyle

'tebenna"; Peygamberlik iddia etmektir. "Nebi" kelimesindendir. Meşhur şair Mütenebbi hakkındaki 'mütenebbi' tabiri bundandır.

"Tebenni" evlad ittihaz etmektir. "İbn" kelimesindendir. Bazı nüshalarda "tebeyyentū" görülmüştür ki yanlıştır. "Tebeyyene" aşık olmak demektir.

adamlar bulunur ki sana bir kelime ile bütün ömründe kitaplardan alabileceğin malumattan ziyade bir hakikat bildirmiş olur.¹⁶

Bu ciheti tevsik edince deriz ki: Salik kitaplardan derece-i fehmine göre malumat alır. Âlim-billah olan kâmil ise sana hakikati anlatmak istediği zaman bu hakikati senin kalbine mahiyet-i asliyesiyle ilka etmeye kadirdir.

Şurasında şüphe yoktur ki sâlikin idraki ile kâmilin idraki arasında fark-ı azim vardır. Bunun için denmiştir ki: “Muhakkikine göre hakikat kitaplarını mütalaa, sâliklerin amellerinden efdaldır.”

Edebe riayetle beraber ehlullah ile mecalis ve sohbet, kütüb-i hakayıkı mütalaadan ekmeldir. Bundan başka hakka hâdi olacak kâmillere mülazemet şarttır. Böyle bir kâmili elde edemezsen hakayık kitaplarını mütalaaya devam ve kütüb-i mezkuredeki [10] ulûmun muktezasına göre harekete ihtimam iktiza eder. Şeyh-i kâmil bulamadığın zaman bu nevi kitapları mütalaa, seni maksuduna ve mabuduna nail eder.

Mukaddimedeki malumat-ı sâbıkayı bevandan sonra esas mevzumuzuza sözü nakl ile deriz ki:

Cenab-ı Hakk'ı marifet şu ulu varlığı marifete mütevakıftır. Bunu hüsn-i idrak et! Bu ulu varlığı bilemeven. bu

¹⁶ Mesela Yunus Emre Hazretlerinin “Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm” vecizesi gibi.

ulu varlığın mevcudunu da bilemez. Ve bir kimsenin bu ulu varlığa ait ilmi ne derecede ise, ulu varlığın mevcudu hakkındaki ilmi de o nisbettedir.

Bu hakikati söyledikten sonra vücud'un tafsilatına mübaşeret ederek izahına başlıyoruz.

Ale'l-ıtlak vucud, Hakk'a ait birtakım umuru ve halka ait birtakım umuru hâmindir.

Umur-ı mezkure; umur-ı külliye, umur-ı cûziye, umur-ı hakikiye ve umur-ı maneviyeye münkasım olarak birçok aksam ve envai meydana gelir. O aksam fûruât kabilindendir. Aksam-ı mezkure sayılamayacak ve hasr u idrak altına alınamayacak derecede çoktur. Böyle olmakla beraber, bu aksamın kâffesi meratib-i vücuddan 40 mertebeye münhasırdır. Mezkur 40 mertebe, meratibe aid keyfiyetlerin ümmehâtı, yani ana hatları ve usulüdür. Evet! Meratib-i vücud sayılamayacak derecede çok olduğu halde mezkur 40 mertebe âtide zikredeceğimiz vechile meratibin kâffesine şamil ve meratibin kâffesini muhittir; hatta 40 mertebeden her bir mertebenin diğer mertebeye nazaran arasında da birçok meratib varsa da o meratibi de bu 40 mertebe imkânı altına almıştır.

[11] İşte ben mezkur kırk mertebeyi mahall-i mahsuslarında bir bir zikrettim. Bu meratibi bilmekle vücud'un hakikatini bilir ve o marifet sayesinde vücud'un mucidini de bilmeye muvaffak olursun. Cenab-ı Hakk

muvaffıktır, hâdidir, tevekkül O'na karşı olur. Bu kitabı yazmak ve münderecatını anlayabilmek ve o fehm u idrak ile terakki etmek O'nun lutfuna vabestedir. Onun için ben *Huve hasbî ve ni'mel vekil* diyerek birinci mer-tebeye başlıyorum.

Meratib-i Vücud

1. Mertebe

Meratib-i vücuddan birinci mertebe zât-ı ilahiye mertebesidir. Zât-ı ilahiye bazı vechelerine nazaran gayb-ı mutlak, gayb'ul-gayb da derler. Çünkü zât-ı ilahî bu mertebede sırf zâttan ibaret olup nisbetlerin ve tecelliyatın kâffesinden mukaddes ve müberra ve mutlakdır. Bunun için sufiye zât-ı ilahiyeye zât-ı sâzic tabir etmiştir. İbareler bu mertebede ifham ve ifadeden kâsır ve zâtın bu mertebedeki suradikat-ı iclaline işaretler munkatıdır. Onun için bu mertebeye *munkatı'ul-işarât*, *meçhul'un-na't* da tesmiye olunmuştur. Yine bunun içindir ki bazı ârifler zât-ı ilahiye için *vücuda mukaddem adem* tesmiye etmişlerdir.

Bu tesmiyeye sebep nisbetten ve başka şeylerden daha âmm olan sırâfet-i zâtiyedeki ıtlaktır. Yoksa bu tesmiyeyi

yapan arifin maksadı, “O mertebe-i ademiye (ma’dumdur) da hâşâ ve kellâ sonradan vücud bulmuştur” demek değildir; [12] belki o arifin bu tesmiyede bulunması şunu anlatır ki: Zât-ı ilahiye kendisinde asla nur-i taayyün olmayan zulmetten ibaret olup vücud-i mahzın hakikatidir; yani hiçbir vechile onu bilmeye yol yoktur; min-küll’il-vücuh meçhul demektir. Bunun içindir ki Hazret-i Peygamber’e bir zât tarafından “Halkı halk etmezden önce Rabbimiz nerede idi?” şeklinde vukû bulan suale cevaben Hazret-i Peygamber, “Üstünde ve altında hava olmayan amâda idi” cevabını vermiştir.

“Üstünde ve altında hava yok” demek, “üstünde sıfat ve nisbet olmadığı gibi altında da sıfat ve nisbet yoktur” demektir. Bâlâda şimdi sebkeden ibaremidir biz buna işaret ettik.

Mânâsı yazılan hadisin mefhumuna nazaran sufiyeden bir taife de zât-ı ilahiye’ye *meskûtun-anh* demişlerdir. Bu sebepten dolayı bazı muhakkikler zât-ı ilahiye’yi meratib-i vücuda idhal etmemiş, belki “vücudun mâverasında bir emirdir, bir sırdır” demişlerdir. Bu suretle bu mertebedeki zât-ı ilahiye’yi meratib-i vücuda idhal etmeyen muhakkiklerden bazıları da *amay*ı ikinci derecedeki meratibden saymışlardır.

Bunlar meali geçen bâlâdaki hadiste “Halkı halktan evvel Rabbimiz nerede idi?” سوالini düşünerek *amay*ı mertebe-i rububiyetten sonra bir mertebe olmak üzere kabul etmişlerdir

Bize gelince, biz bu tecelli-i ademî ile bâlâda işaret ettiğimiz *amâyı* kastetmiyoruz. Bazı muhakkiklerin tecelli-i ademî tasvirini kabul ile beraber bizim *amâdan* maksadımız —bâlâdaki izahımız vechile— altında ve üstünde nisbet ve sıfat olmayan mânâyâ göre olan *amâdır*. [13] Bizim muradımızla bazı muhakkiklerin muradını anlayan kimse, vücut-ı mahz'da fikirlerimiz arasında tevafuk olduğunu da anlar.

2. Mertebe

Meratib-i vücuddan ikinci mertebe *tecelli-i evvel*, *ehadiyet*, *vücut-ı mutlak* tabir olunan mertebe olup zât-ı ilahiye'nin tenezzülâtından birinci tenezzüldür ki taayyün-i manevîden ibarettir.*

Zâtın tecelli-i evveli olan bu tecelli-i ehadî de zâtın sırafetinin hakikatidir. Fakat mertebe-i ûlâdan bir derece aşağıdadır. Çünkü vücut, bu *tecelli-i ehadîde* zâtın taayyünü ile tahakkuk etmiştir. Bâlâdaki *tecelli-i amâî* mertebe-i vücudun kendisine nisbetinden daha âlidir.**

- * Biz *vücut-ı mutlak* hakkında bir kitap telif ettik; o kitabın ismini : *el-Vücut'ul-Mutlak'ul-Maruf bi'l-Vahid'il-Hakk* koyduk. Vücut-ı mutlakın tafsilatını murad eden o kitaba müracaat etsin!
- ** Bunun sebebini ve cihetini de *el-Kemalat'ul-İlahiyye fi's-Sıfat'il-Muhammediyye* adlı kitabımızda beyan ve tafsil ettik. Burada meseleyi anlamakta şüphesi olan o kitabı mütalaa etsin! Burada biz yalnız nefis-i mertebeyi beyan ile iktifa ettik. Çünkü bu kitabı teliften maksad meratib-i vücudun ceminden başka birşey değildir.

Şurası da malumun olsun ki *tecelli-i ehadî* zuhur ile butun arasında rabıttadır; yani zıll ile şems arasındaki hatt-ı mevhum gibi butun ile zuhur arasında bir emr-i sâlis olmaya salihdir. Bunun için muhakkikler *tecelli-i ehadî* [14] yerine *berzahıyyet-i kübra* demişlerdir.

Hûlasa, ehadiyet butûn ile zuhur arasında berzahtan ibarettir. Bu da *mertebe-i velayetten*, *velâyet-i Muhammediye*'den ibaret olan Hakikat-i Muhammediye'den başka birşey değildir.

Hazreti Muhammed'in Derece-i Velayeti

Kabe kavseyni ev edna [Necm, 53/9: "İki yay veya daha yakın oldu"], ilm-i mutlak, beyan-ı sırf, aşık ve maşuka nisbetten mücerred aşk ile beyan olunmuştur. Bunun için buradaki *ilm-i mutlak* tabiri ile âlim yahut maluma nisbeti olmadığı mânâsı kastolunduğu gibi *vücud-i mutlak* tabirinden de kıdem ve hudûsa nisbeti olmadığı mânâsı kasdolunmuştur. Bunu anla!

Hasılı, bu mertebe itibarâtın ve nisbetlerin ve izafatın sükutu ve esmâ ve sıfâtın kâffesinin bu mertebede butûnu, mahiyetinde olmak üzere *ehadiyet'ul-cemden* ibarettir. Bundan dolayı bazı muhakkikler bu mertebeye *mertebe-i huviyet* adını vermişlerdir. Çünkü bu mertebe zâta mahsus olan şe'n-ı ilahiden esmâ ve sıfâtın aynının aynıdır.

3. Mertebe

Meratib-ı vücuddan üçüncü mertebe zâta nisbetle ikinci tenezzuldur. Bu mertebeye *vahıdiyet* tabir olunmuştur.

Kesret bidayeten bu mertebeden neşet eylediği gibi, yine o kesret nihayeten bu mertebede münadim ve mütelaşı olur (dağılır). Çünkü bu mertebe butûn ve zuhuru kabul eden zât mertebesidir. Binaenaleyh şimdi söylediğimiz iki nisbet kendisi hakkında sadık olur. Bu mertebede [15] esma ve sıfatın ve mezahir-i ilahiye'nin kâffesi, şe'n-i zât-ı ilahî ile zahirdir; o esma ve mezahirin şuunu ile değil. Binaenaleyh esma, sıfat ve mezahirden herbirisi, zıddı olan ikincisinin aynı olur.* Bunun için muhakkikler bu mertebeye *ayn-ı sabite*, *menşe-i müstevî*, *hazret'ul-cem*, *hazret'ul-vücud*, *hazret'ul-esmâ ve's-sıfât* demişlerdir.

4. Mertebe

Meratib-i vücuddan dördüncü mertebe uluhiyet mertebesidir. Uluhiyet, sırf zuhurdan ibarettir. Bu zuhur hakayık-ı vücudiyeden herşeyin istihkakını i'ta ile mütecellidir. Bu mertebede kesret taayyün eder. Bu mertebede mezahirden hiçbir şey diğer mazharın aynı değildir. Halbuki vahidiyette böyle değildi. Vahidiyette mezahirden herbiri diğerinin aynıdır. Halbuki uluhiyet mertebesinde herşey diğer şeyden tahayyüz-i küllî ile mütehayyizdir. Bunun için uluhiyet mertebesine *menşe'ul-kesret'il-vücudiyeye*, *hazret'üt-taayyünat'il-ilahiyye*, *hazret'ül -cem'il-cem*, *meclâ'l-esmâ ve's-sıfât*, *hazret'ul-küllîyye* ve *mertebet'ul-meratib* adları da verilmiştir.

Mertebet'ul-meratib denmesinin sebebi, mertebelerin herbirisi bu mertebede taayyün ederek tahayyüz-i mah-

* Bunu biz müellefatımızdan birçok yerde beyan ettik.

sus ile zahir olduğu içindir. Şu halde bütûn esmâ-i ilahiye, bütûn sıfât-ı ilahiye, bütûn şunun-i ilahiye, bütûn itibarâta, bütûn nisbetlere, bütûn izafetlere tamamiyle istihkakını veren bu mertebedir.

5. Mertebe

[16] Meratib-i vücuddan beşinci mertebe *rahmaniyet* mertebesidir. Rahmaniyet *vücud-i sârî* tabiriyle izah edilmiştir. Buna Peygamberimiz nefes-i rahmanî ile işaretir.

Kesret-i kevniye ve kesret-i ilahiyenin tamamiyle zuhuru bu rahmaniyet mertebesidir. Cenab-ı Hakk'ın herşeyi muhit olan rahmeti bu mertebe ile beyan olunmuş merhametidir. Bu rahmet-i ilahiye, kesret-i ilahiyeyi muhittir. *Kesret-i ilahiye* dediğimiz esma ve sıfât-ı ilahiyenin kâffesidir. Burada rahmet, esmâ ve sıfâtın ızhar-ı âsarıyla tahakkuk eder. Rahmet-i ilahiye kesret-i kevniyeyi de muhittir. Kesret-i kevniye kâbil-i terkid ve terakküb olan eşyanın kâffesidir. Burada rahmet o eşyanın vücudunu ademe tercih ile tahakkuk etmiş ve o eşya mevcut olmuştur.

Hülasa, rahmet-i ilahiye ber-vech-i bâlâ kesret-i kevniye ve ilahiyeye şamildir. Bunun için Cenab-ı Hakk Kur'an da "Ve rahmeti vesiat külle şey" [A'raf, 7/156] (Benim rahmetim herşeyi muhittir) buyurmuştur.

6. Mertebe

~~Meratib~~ *Meratib*-i vücuddan altıncı mertebe *rububiyet* mertebesidir. *Merububiyetsiz* rab tasavvuru mümkün olmadığı-

dan bu mertebede ubudiyetin vücudu taayyün eder. Yine bu mertebede celâl ve cemalin mevkileri zahir olur. Bu mertebe, kemal mertebesi ve azametinin minessa-i azameti mertebesidir. Bu mertebede hem heybet-i ilahiye hem de üns-i ilahînin tesiri vardır. Bu mertebe manzar-ı kudsü ve meşhed-i mukaddesi [17] muhit olan tecelligâh-ı akdesidir. Hakk'a ait tenzihi mutazammın esmanın kâffesi bu mertebeye racidir. Sıfat-ı mukaddese bu mertebe ile ihtisas hasıl eder. Bu mertebeye *hazret'ul-kuds* tabir olunur.

Enbiya ve rusul-i izamı ve kütüb-i ilahiyeyi inzal ve şera'iyi tesis, muti için na'im, âsi için azab ile mücazat tayini bu mertebeye aittir. Enbiya ve rüsul-i izamın nübüvvet ve risaletleri itibariyle makamı, bu mertebedir. Mezkur enbiyanın hakikatleri itibariyle değil.

Bu izaha mebnidir ki İbrahim aleyhisselam Rabbine "Ya Rabbi! Ölülerini nasıl diriltirsin bana göster" mânâsına "Rabbi erinî keyfe tuhy'il-mevta" [Bakara, 3/260] dedi.

Musa aleyhisselam, "Ya Rabbi! Kendini bana göster, sana bakayım" mânâsına "Rabbi erinî enzur ileyk" [A'raf, 7/143] dedi.

Hazreti Muhammed'den hikaye olarak Cenab- Hakk Kur'an'da "Lekad rea min âyât-i rabbih'il-kübra" [Necm, 53/18] buyurdu. Âyetin mânâsı, "Hazret-i Muhammed miracta rabbinin âyâtından (alâmetlerinden) çok büyük şeyler gördü" demektir.

Hülasa, nübüvvet ile risaletin mercii, rububiyettir. Rububiyet, ulviyet-i mutlakayı mutazammındır. Bunun için-

dir ki Musa'ya "Elbette beni göremeyeceksin" mânâsına "Len teranî" [A'raf, 7/143] cevabı verildi. Çünkü Hazreti Musa "Ya Rabbi! Seni göreyim" hitabını tecelli-i rububiyet [18] makamına yapmış idi. Eğer bu hitabı rahmaniyet yahut uluhiyet yahut vahidiyet tecelliyatına yapmış olsaydı "Beni göremezsın" diye men ile cevap verilmezdi. Çünkü rahmaniyet, vücud-i sârî makamında olduğu için eşyanın kâffesinin aynıdır.

Vahidiyet de böyledir. Halbuki Hazreti Musa, mezkur tecelliyata değil de tecelli-i rububiyet makamına "Ya Rabbi! Bana kendini göster, seni göreyim" dediği için kendisine "Beni göremezsın" cevabı verildi; zira teâlâ ve tekaddes rububiyetin şanından olduğu gibi eşyanın rububiyete luhukundan münezzeh olmak da rububiyetin şanındandır. Binaenaleyh o mertebede bir kulun rabbinden rüyet talebi ubudiyet ve rububiyetin esrarından dolayı su-i edebdir. Bu talep su-i edeb ise de Musa aleyhisselama nisbetle değildir. Çünkü Hazreti Musa, udebânın ekimelidir. Şu kadar var ki ubudiyet ve rububiyet, irade-i ilahiye muktezasına göre câri olan takdir-i ilahiye gibi umur ve şuun-ı zâtiyyenin iktiza ettiği mertebelerdir. Bunu anla!

Bunun içindir ki Cenab-ı Hakk, cebel (dağ) üzerine (Musa'nın varlığı) rububiyet sıfatıyla tecelli edince dağ parça parça oldu. Musa da nefsinden fâni olarak yere düştü. Cenab-ı Hakk dağ üzerine rahmaniyet sıfatıyla [19] tecelli etseydi, o dağı hem ihka eder hem de nura gark ederdi.

7. Mertebe

Meratib-i vücuddan yedinci mertebe *melikiyet* mertebesidir. Bu mertebe emr u nehy-i ilahînin nafiz olması mertebesidir. Çünkü melik bütün mülkünde icra-yı hükümete kadirdir; onun mülkünün dahilinde bulunanlardan hiçbir kimse emir ve nehyini reddedemez.

İşte Cenab-ı Hakk'ın bir şeye *kün* emrini verir vermez, o şeyin *seyekun* yani vücud-pezir olması bu tecellidendir. Çünkü memlукun, malikinin mutii olmak zaruridir.

Rububiyet mertebesinden varid olan emr-i ilahî ile melikiyet mertebesinden varid olan emr-i ilahî arasındaki fark şudur ki: Rububiyet mertebesinden varid olan emr-i ilahîde bir nevi terbiye variddir. Bunun için rububiyet mertebesinden varid olan evamir-i ilahiye enbiya ve rusul-i izamdan ibaret bulunan vasıtalar ile gelmiştir.

Bu nevi emirlere karşı kul için itaat ve muhalefet mümkündür. Melikiyet mertebesinden varid olan emir böyle değildir. O mertebeden sadır olan evamire karşı muhalefete imkân yoktur. Cenab-ı Hakk bir şeye 'ol' der demez o şey o vasıf üzerine vücud-pezir olur. Bunun için bu mertebedeki evamir vasıtasızdır. Çünkü bu nevi evamir şüphesiz emrolunan şey üzerinde nafizdir. [20] Esmâ ve sıfât-ı ilahiye'nin âsarını meydana getirmesi bu mertebe tecelliyatındandır.

Hülasa, bu mertebe ekvanda muessir olan esmâ ve sıfât-ı ilahiye'nin seyyididir; yani esmâ ve sıfâta nisbetle ma-

kam-ı rabbanîdedir. Binaenaleyh evvela bu mertebeden istihkakını alan, sıfât-ı zâtiye-i ilahiyedir.

8. Mertebe

Meratib-i vücuddan sekizinci mertebe *esmâ ve sıfât-ı nefsiye* mertebesidir. Bu mertebe hakikatte dört isim ve sıfattan ibarettir. Bu dört olmadıkça mahluk için kemal-i zâtî husulüne imkân yoktur.

Bu dörtten birincisi *hayattır*. Çünkü hayatı olmayan her zât, kemal-i zâtî derecesine nazaran nakıs demektir. Bunun için bazı arifler *hayata* “zât-ı mukaddesenin aynıdır” dedikleri gibi bazı ulema da “*Hayy* ismi, ism-i azamdır” demişlerdir.

Bu dörtten ikincisi *ilimdir*. Çünkü ilmi olmayan her dinin hayatı, hakiki değil arazîdir. *İlm*, her hayy-i zâtının rûkn-i âzamıdır. Çünkü kemal-i hayatın tahakkuku ilim ile olur. Bunun için Kur'an-ı Kerim'de hayat, ilimden kinaye olarak zikredilmiştir. “Evemen kâne meyten fe-ehyey-nahu” [En'am, 6/122] âyet-i kerimesi mezkur kinayenin şahididir. “O ölü, yani cahil ve kör idi; biz onu dirilttik, yani ona ilim ihsan ettik” demektir.

[21] *Hayat* sıfatının ilim sıfatına mukaddem olmasında sebep şudur ki: Hayatı olmayan âlimin vücudu mutasavver değildir. Hasılı sıfât-ı nefsiye içinden *hayat*, o sıfatlara nisbetle mevki-i rabbanîdedir. Bunun için bazı muhakikler *hayata* *imam'ul-cimme* demişlerdir. Bu tabirdeki *cimme* ile murad sıfât-ı nefsiyedir; imamı da (reisi de) ha-

yattır. Sıfat-ı nefsiyenin baki sıfatlara nisbetle *eimme* olması, baki sıfatların bir *eimme* dediğimiz sıfatların ihatası altına dahil oldukları içindir.

Bu dörtten üçüncüsü *irade* sıfatıdır. Hem *hayy*, hem *âlim* olan her zâtın iradesi olmazsa başka şey icad edebilmesi tasavvur olunamaz.

Hak ise eşyanın kâffesinin mucididir. Binaenaleyh Hakk mürîddir; yani sahib-i iradedir. Eşyadaki ihtisas iradeyle tahakkuk ettiği gibi, mümkinatta vücudun ademe rüchanı da o iradeye mütevakkıftır.

Bu dörtten dördüncüsü *kudret* sıfatıdır. Bir şeyi irade edip de onu işlemeye kadir olamayan her zât aciz demektir. Halbuki Hakk Teâlâ hazretleri aczden münezzehtir. Binaenaleyh Hakk, kadir-i mutlaktır.

İşte bu saydığımız dört sıfat esmâ ve sıfâtın ümmehatı, yani usulüdür. Bu dört sıfat Hakk'a nisbetle meclâ-yı sânidir, mefatih'ul-gaybdır.

[22] Bizim kemal-i zâta taalluk peyda edebileceklerimiz bu dört sıfatla olur. Çünkü *hayat*, *ilim*, *irade* ve *kudret* sahibi olan zâtın kendi vücudunda kâmil ve başka bir şeyi icadda mükemmil olduğu şüpheden azadedir.

Cenab-ı Hakk'ın *semi* ve *basır* sıfatlarına gelince, bunların sıfât-ı nefsiyeye Hakk, kendisi muzaf kılınmıştır. Bu izafet ve nisbet Kur'an'da ve ehadis-i şerife'de variddir.

Mahlukatta olan *ilim*, *sem'* ve *basar*la vuku bulan istifadesi yüzünden ziyadeliği kabul ettiği gibi ilmin mahluk

hakkında kemali de ancak sem' ve basar ile tahakkuk eder. Bu mânâca semî ile basîr sıfatlarına sıfât-ı nefsiye-i hakkiyeye nisbette mutasavver olan kemal, mahluk hakkındaki kemal gibi değildir; yani Cenab-ı Hakk'ın ilminde ziyan ve noksan vukuuna cevaz variddir demek olmayıp belki bu iki sıfatı Hakk'a nisbet mahluktaki kemal üzerine vuku bulan hükm ile gayb-ı mutlak olan Hakk'ın kemalinde ıstibah olamayacağı hükmü üzerine matuftur.

Cenab-ı Hakk'ın *mütekellim* ismine gelince, Hakk'a *mütekellim* ıtlakı Kur'an'da varid olduğundan dolaydır. Cenab-ı Hakk "İnnema kavluna li-şey'in izâ eradnahu ennekule lehu kün fe-yekûn" [Nahl, 16/40] buyurmuştur. Bu âyetin mefhumuna nazaran Cenab-ı Hakk, *tekvini kavle* (söze) rabteylemiştir.

Hülasa, bir âyet-i kerime dolayısıyla mütekellim sıfatı da sıfât-ı nefsiyeden olmak zaruridir. [23] Çünkü Hakk'ın kendi zâtında kemal-i vücudu ve başka bir şeyi icadı Kur'an'a nazaran bu sıfat ileidir.

İzahat-ı mezkureye nazaran esma ve sıfât-ı nefsiye yediden ibaret olmuş olur. Bazı muhakkikler sıfat-ı nefsiyeye *hekayı* da ilave ederek sekize iblağ etmişlerdir. Onlar "*Beka zât-ı kâmilin vücudunda ve icadında kemal cümlesindendir*" derler ve delil olarak şunu da ilave ederler ki kâmil olan zâtında beka olmasa başka birşey icadını tasavvura imkân olmazdı. Allah hakkı söyler ve doğru yola hidayet eder.

9. Mertebe

Meratib-i vücuddan dokuzuncu mertebe *esmâ-yı celâliye* hazreti, yani mertebesidir. *Esmâ-yı celâliye* *kebir*, *azim*, *aziz*, *celil*, *mecid* ve bunlara benzeyen *esmâ-yı ilahiyedir*.^{*} [24]

10. Mertebe

Meratib-i vücuddan onuncu mertebe *esmâ-yı cemaliye* hazreti, yani mertebesidir. *Esmâ-i cemaliye*, *rahim*, *selam*, *mûmin*, *lâtif* gibi *esmâ-i ilahiyedir*. *Esmâ-i izafiye* *esmâ-i cemaliye*'ye mülhaktır. *Esmâ-i izafiye*, *evvel*, *âhir*, *zahir*, *bâtın*, *karib*, *baid* gibi.

11. Mertebe

Meratib-i vücuddan onbirinci mertebe *esmâ-i fiiliyedir*. *Esmâ-i fiiliye* iki kısımdır. Bir kısmı *Mûmîl*, *Zârr*, *Müntakım* gibi *esmâ-i fiiliye-i celâliyedir*. Bir kısmı da *Muhyi*, *Rezzak*, *Hallâk* gibi *esmâ-i fiiliye-i cemaliyedir*.

12. Mertebe

Meratib-i vücuddan onikinci mertebe *âlem-i imkân* mertebesidir. *Tecelliyat-ı fiiliye*, *tenezzûlat-ı ilahiye-i*

* Biz esma ve sıfatın kâffesini Şemsun Zaharet li Burdin Zcheret adlı kitabımızda tamamiyle mufassal olarak zikr ettik. Mezkur kitap *Namus-ı A'zam Kamus-ı Akdem* adlı kitabımızın 40 cüzünden 4. cüzüdür. Bu cüz elyevm yed-i telifimizdedir. Bunun ikmalini Cenab-ı Hakk'tan niyaz ederim. Bu muhtasar risalede *esmâ-ı celâliye* ve *esmâ-ı cemaliye*, *esmâ-i fiiliye*'yi mucmel olarak zikr ile iktifa ediyoruz. Tevfık Allah'tandır.

hakkiyenin aharıdır; *akl-ı evvel* de tenezzülât-ı ilahiye-i halkiyenin mebdeidir. *İmkân* ise halk ile Hakk arasında mütevassıt bir mertebedir. Çünkü imkâna ne yalnız *adem* ne de yalnız *vücud* ıtlak olunabilir; zira imkân *adem* ile *vücuddan* her ikisini kabul eder. Âlem-i imkândan bir mümkünin taayyünü, tenezzülat-ı ilahiyeden âlem-i halkîde zuhuru demektir. Bu taayyün hasıl olmazsa imkân, imkânı üzere bâkidir. Şu halde âlem-i imkân iki *vücud* arasında bir berzahdır. “İki *vücud*” dediğimiz *vücud-ı kadim* ile *vücud-ı muhdes*dir.

Bu meselenin sebebini izaha gelince deriz ki: *Mümkin* üzerine her cihetten *adem* isminin vukuu sahih olmadığı gibi her cihetten *vücud* [25] isminin nisbeti de sahih değildir; yani *adem* ismi imkâna bir nisbet olduğu gibi, onun mukabilinde *vücud* ismini ıtlak da yine bir nisbetten ibarettir. Şu halde imkâna ne tamamıyla *vücud*, ne de tamamıyla *adem* diyebiliriz. *Mümkin*, *vücud-ı hakikî* ile *vücud-ı mecazî* arasında mütevassıt bir mertebeden ibarettir. Çünkü muhakkikîne göre *adem* halk’tan ibarettir, *vücud* ise hakk’a işarettir. Halk ma-dum, hakk mevcuddur. *Mümkin* bu iki mertebe arasında mütevassıt bir mertebedir. Maamafih hepsi ondan ibarettir. Bunu iyi anla!

13. Mertebe

Meratib-i *vücuddan* onüçüncü mertebe *akl-ı evvel* mertebesidir. Risaletmeâb Efendimiz “Cenab-ı Hakk ın evvela

yarattığı akıldır” mânâsına olarak “Evvelu mâ-halekallahu teâlâ el-aklu” buyurmuştur. Bu hadis-i şerifteki ‘akl’ *kalem-i a’ladan* ibarettir. Çünkü Hazreti Peygamberimiz diğer bir hadis-i şerifte “Evvelu mâ-halekallahu el-kalemu” (Allah’ın ilk önce yarattığı kalemdir) buyurmuştur. Bu hadiste kalem’den de murad *ruh-i Muhammedî*dir. Buna da delil yine Peygamberimiz Efendimizin “Evvelu mâ-halekallahu ruhu nebiyyike yâ Cabir!” “Yâ Cabir! Allah Teâlâ’nın evvela yarattığı senin peygamberinin ruhudur, yani benim ruhumdur” demektir.

İşte zikrolunan bu üç hadis-i şeriften *aklın*, *kalem-i a’lânın*, *ruh-i Muhammedînin* şey-i vahid olduğu anlaşılmış olur. Cenab-ı Hakk, ulûmun kâffesini *akl-ı evvele* vedia kılmıştır. [26] İstersen “*Kalem-i a’lâ’ya* istersen *Ruh-i Muhammediye* vedia kılmıştır” de!

Hülasa, ulûmun kâffesi *akl-ı evvel’de* mücmel olarak mevcuddur. Bu icmal henüz söylenmeyen sözün kalbde icmali gibidir. Mücmel olan ulûm-i mezkure, *nefs-i küllide* şekl-i mufassala girer. Bu tafsil de sözün lisan vasıtasıyla tafsili gibidir.

Bir Arap şair [şöyle] demiştir:

Inne’l-keâm le-fi’l-fuadi; ve innema cuil’el-lisanu alc’l-fuad delilen.

Söz söylenmeden önce kalpte mevcuttur; yani sözün aslı kalptedir. Lisan kalb üzerine delilden ibarettir.

Şurası da malumun olsun ki ukul-i aşerenin¹⁷ a'lâsı akl-ı evvel, en aşağı metebesi *akl-ı faal*dir. Mezkur ukul-i aşerenin kâffesi nefs-i küllînin içinde [27] mündericidir. Ukul ve nefs-i külliye ait ne varsa ondan senin varlığında nüsha-i kâmile vardır. Bunları temyiz ve tayine uğraşırsan inşallah hall u keşfine nail olursun.*

14. Mertebe

Meratib-i vücuddan ondördüncü mertebe *ruh-ı a'zam* mertebesidir. *Ruh-ı A'zam* nefsi küllî'den ibarettir. *Nefs-i külli* de *levh-i mahfuz*'dan ibarettir. *Levh-i Mahfuz*'a *imam-ı mübin*, *ilm[umm]'ul-kitab* da denir. Ulûm-i ilahiyenin kâffesi, nefs-i küllîde münbasıttır. Ulûm-i mezku-re, nefs-i mezkurede evrak üzerinde huruf-i rakamiyenin

Hukemaya göre Cenab-ı Hakk'tan sadır olan *akl-ı küll*dür. Akl-ı küll için üç itibar vardır: 1-Kendi nefsinde vücudu, 2-Gayrın vücudu ile kendisinin vücudu, 3-Zatına imkân taalluku.

Kendisinin vücudu itibariyle akl-ı küll'den akl-ı sâni sadır olur. Gayr vasıtasıyla vücudu itibariyle akl-ı küll'den nefsi sadır olur. İmkânı itibariyle akl-ı küll'den cism sadır olur. Bu cisim felek'ul-eflakdan ibarettir. Kezalık akl-ı saniden akl-ı sâlis ve nefs-ı sâni ve felek-i sâni sadır olur. Bu suretle akl-ı âşire kadar tevali eder. Akl-ı âşir eflaktan dokuzuncu mertebededir. O da felek-i kamerdir. (*Keşşafu Istilahat il-Fünun*, s. 1028)

Biz *insan-ı kâmil* adlı kitabımızda insandaki ukul-i zahirenin taksımını ızah ederek akl-ı evvel, akl-ı küll, akl-ı faal olmak üzere akli üç kısma munhasır kıldık. Ve tarifat ile beraber arasındaki farkı da beyan ettik. Binaenaleyh bu risalede hulasa olarak yalnız zikr ettiğimiz ızah ile iktifa ediyoruz.

zuhuru gibi zahirdir. Nefs-i küllî de akılda münderictir. Nefsin akıldaki bu indiracı mürekkebe hokkası içinde harflerin indiracı gibidir. Bu itibarla akla *umm'ul-kitab*, nefse *kitab-ı mübin* denmiştir. Nitekim diğer bir itibara göre de kalem-i a'lâ'ya *umm'ul-kitab*, levh-i mahfuz'a *kitab-ı mübin* tesmiye olunmuştur. Kezalik diğer bir itibara göre de ilm-i ilahîye *umm'ul-kitab*, ulu varlığa heyet-i mecmuası itibariyle *kitab-ı mübin* tabir olunmuştur. [28] Kezalik diğer bir itibara göre de zât-ı ilahîyeye *umm'ul-kitab*, ilm-i ilahîye *kitab-ı mübin* tesmiye edilmiştir.

Bu işaretleri iyice teemmül eder ve bu işaretlerin sende mevkilerini anlayabilersen sırr-ı kaderi anlamaya muvaffak olmuş olursun. Hidayet Allah'tandır.

15. Mertebe

Meratib-i vücuddan onbeşinci mertebe arş mertebesidir. Arş dediğimiz cism-i küllî'den ibarettir. Âleme nisbetle arş, insana nisbetle heykel-i insan menzilesindedir. Heykel-i insan, insanın cismaniyetini ve ruhaniyetini, zahirini ve batinını muhittir. Bunun için taife-i sufiye heykel-i insanîye cism-i kullî de tesmiye etmişlerdir. Heykel-i insanîye nazaran hiçbir mevzi ile tahsis edilmeksizin ruh beden üzerine nasıl mütevellî ve hâkim ise mevcudatta sâri olan ulu varlık da âlemin heyet-i mecmuasını öylece muhittir. Ve âlemin külliyyatı ve cüziyatı üzerinde mütevellî ve hâkimdir. Mezkur vücud-ı sâri nefes-i rahmanîden ibarettir. İhatası da istiva-yı rahmanîdir ve bu

ihatada hulul yoktur. Vücut-ı sârînin nefes-i rahmanîden ibaret oluşu meselesi, bu sırrı anlayanlara mahsustur.

Hülasa, Hakk'a nisbetle Hakk'ın ulu varlığı, ruha nisbetle suret gibidir.*

[29] Şurası da malumun olsun ki kalb Allah'ın arşıdır. Âlemin kâffesine de *arş-ı Rahman* denilir. İki arşın arasındaki fark yalnız iki isim arasındaki farktan ibarettir. (Şu halde fark yok demektir).**

Allah hakkı söyler ve murad ettiği gibi hakka hidayet eyler. Tevekkül ve itimat ancak O'nadır.

16. Mertebe

Meratib-i vücuddan onaltıncı mertebe *kürsî* mertebesidir. Bu da esmâ-i fiiliyenin istiva-gâhından ibarettir. Hadis-i şerifte “İnne ricley'il-hakkı mütedelliyeteyni ale'l-kürsî” [buyurulmuştur ki] “Hakkın iki ayağı kürsî üzerinde sallanmıştır” demektir. Bu iki ayaktan birisi Hakk'ın nehyinden, o birisi [öbürüsü] de emrinden ibarettir. Cesedinin tedbiri işlerini idare eden O'dur. Sana nisbetle esmâ-i fiiliye, mezkur nefis-i natıkadan zuhur eder. Çünkü mülayım ve muvafık olan şeyin husulünü, gayr-ı mülayım olan şeyin defini talep eden o nefis-i nâtı-

* Biz *Bahr ul-Hudüs ve'l Kıdem ve Mevc'ul-Vücud ve'l-Adem* adlı kitabımızda burada tekrara hacet bırakmayacak şekilde bu meselenin izahat-ı kâffesini zıkr u beyan eyledik

** Bu sırrı da *el-İnsan'ul-Kamil* adlı kitabımızda izah ettik. Bu bahsı tamamıyla idrak etmek isteyen kimse mutalaa için o kitaba müracaat etsin

kadır. Bu taleb cüziyet iktizasiyle emir ve nehiyden ibarettir. Külliyyet iktizasını düşünecek olursan evvel ve ahir şerh ve izah ettiğimiz şeylerin kâffesi senin içindir.

Kendini teemmül et, kendine iyi bak, zâtın ne kadar mükemmeldir! Kâmil olan Allah her şeyden âlidir. [30]

17. Mertebe

Meratib-i vücuddan onyedinci mertebe *ervah-ı ulviye* mertebesidir. *Ervah-ı ulviye* dediğimiz Cenab-ı Hakk'ın cemal ve celaline aşk u heyman ile sermest olan ve arş-ı ilahîyi tavaf eden melâikeden ibarettir. Bunlar mücalese ve muhazara-i ilahiye ehlidirler. Bunların âlemi, âlem-i ceberruttur ve âlem-i meânidir. Bu nevi melâike anasırdan ve tabai'den mahlukturlar. Her semanın melekleri o semanın tabiatına göre mahlukturlar.

Mezkur melâike-i muhibbîn ise halkullahın en şerefli-sidir. Bunların hepsi Hakk'a kurbiyet-i hususiye ile mukarrebdirler. Cenab-ı Hakk bunları vahidiyetinin nurundan yaratmıştır. Şu kadar var ki bunlardan her biri Cenab-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtından tecelli-i vahidî itibariyle bir ismin iktizasına göre mahluktur.*

- * Biz bu meleklerin isimlerini ve Hakk'dan kendilerine verilen nasib-i vâfirlerini, makamlarını, müşahadelerini *Kitab'ul-Elif* tesmiye ettiğimiz kitapta zikrettik. O kitab *Hakikat'ul-Hakayık* adlı kitabımızın otuz cüzünden ikinci cüzüdür *Hakikat'ul-Hakayık* min-vechin Hakk'a, min-vechin halka aid olan bir kitaptır. Mevzu-ı bahsimız olan melaikeyi bilmek isteyenler kitab-ı mezkuru mütalaa etsinler.

18. Mertebe

Meratib-i vücuddan onsekizinci mertebe *tabiat-ı mücerrede* mertebesidir. Tabiatın [31] tecerrüdü demek, istiksandan ve âleme sebeb-i hilkat olan erkân-ı erbaadan tecerrüdü hâli demektir. Tabiat-ı mücerrede istiksana nisbetle huruf-i rakamiyeyi meydana getiren mürekkebe gibidir. Tabir-i âherle huruf-ı mukattaayı tevlid eden ses gibidir.

Bizim istiksân tabirinden muradımız; herbirisi münferid olmak üzere *hararet, burudet, rutubet, yubusettir*. Bu istiksânın erkâna nisbeti, tabiatın istiksana nisbeti gibidir.

Hûlasa, istiksânın kâffesi erkâna mebni anasır-ı erbaadan her rükünde mevcuttur. Şu kadar var ki ateşte hararet ile yubuset galibdir. Suda burudet ile rutubet; havada hararetle rutubet; toprakta burudetle yubuset galibtir.

Tabiat-ı mücerrede istiksân-ı mezkureden bir istiksânın suretine girse tabiatı o suretten soyunmak mümkün değildir. Kezalik istiksân da anasır-ı erbaadan bir unsurun suretini libas-i vücud ittihaz ederse mezkur istiksânı da o suretten soyunmak mümkün değildir. Kezalik erkân-ı mezkure mevcudat-ı unsuriye suretlerinden bir sureti giyer ve o surete girerse o erkânı da o suretten hal' mümkün değildir.

Şu ızaha nazaran mevcudattan her mevcud, tabiattaki zahirinin fena ve mahvından sonra da giydiği suretle mevcud olarak baki kalır. Bu keyfiyeti ehl-i keşf ıyanet, nâs da hislerinden olmak üzere müşahade ederler.

[32] Bu tabiat-ı mücerrede feleki çok vâsidir. Cenab-ı Hakk cenneti, cehennemi, mahşeri, berzahı, halk eylemezden evvel ve sonra bu dünyada mevcud olan herşeyi bizim bilip ve bilmediğimiz mahlukat-ı tabiiyeyi ve bizim için elyevm zahir-i mahsusuna nazaran âlem-i dünyevî diye; bâtın-ı gaibine nazaran âlem-i uhrevî diye tesmiye olunan avalimdeki herşeyi bu felek-i tabii içinde yaratmıştır. Arada *berzah* dediğimiz butûn ve zuhur kabiliyetinden ibarettir. Âlem-i hayal, âlem-i misal, âlem-i semsime dedikleri bu *berzah* âlemidir. Dünya nüshasının zahirindeki cevarih ve âza ve sair âza-i vücudundan ibaret olduğu gibi *berzah* nüshası da hayalinden, ahiret nüshası da senin bâtınından ibaret olan ruh-i âleminden ibarettir.*

Allah savabı bilir, merci ve meab O'nadır ve O'dur.

19. Mertebe

Meratib-i vücuddan ondokuzuncu mertebe *heyula* mertebesidir. Bu mertebe teşkil ve tasvir mertebesidir. Denizde dalga nasıl hasıl olursa suretlerin hepsi de bu heyuladan teşekkül eder.

Heyula, vücud suretlerinden bir sureti iktiza ettiği zaman kudret ve irade-i ilahiye ile o sureti bu âlemde ibraz ve izhar etmek tabiat üzerine vacibdir. Çünkü Cenab-ı Hakk, heyulada mezkur iktizayı o suretin icadına sebep

* Senin kâffe-i mevcudata nazaran bir nüsha-i mükemmele vasıta olduğuna dair izahatı biz *Kutb'ul-Acaib Felek'ul-Garaih* adlı kitabımızda daha mükemmel şerh ve tafsil ettik

kılmıştır. Bu tabiatı muztar olan kimsenin duasını icab-ı ilahiyesine sebep kılması gibidir. Kur'an'da Cenab-ı Hakk "Muztar olan kimse dua ettiği vakit onu Hakk kabul eder" [Neml, 27/62] buyurmuştur. Heyulanın bu sureti iktizası, heyulanın o suretin vücuduna [33] muztar olduğuna dair lisan-ı haliyle duası demektir. Heyulanın muztar olduğu şey, heyulada muzmar ve müstetir olan suretten ibarettir. Suret-i mezkureyi icad eylemesi için Hakk'ın tabiat üzerine hükmetmesi icab-ı ilahiyesidir demektir.

Hülasa, heyula suretlere ve şekillere nisbetle tabiat, ağaçlara nisbetle su gibidir. Su; şey-i vahid olduğu halde eşcar ve nebatatta, ağaçların ve meyvelerin suretlerini alarak tagayyürata uğrar. Cenab-ı Hakk Kur'an'da "Eşcar ve nebatat bir su ile sulandığı halde tu'umuna ve lezzetine nazaran bazısı bazısından daha farklıdır" [Ra'd, 13/4] buyurmuştur. Hasılı su, bütün yerde biten şeylerin aslıdır. Yerde biten şeyler üzerindeki tagayyür ve temeyyüz de aşikârdır. Çünkü mahsulat-ı arziyeden her şeyde lezzet, mikdar, şekil, meyve, güzellik, çirkinlik ve eşyaya bais-i temeyyüz olan diğer hususatı birbirinden ayrı olmak üzerine mevcuddur. İşte bu nebatatta suver-i mütenevvia suyun suretleri olduğu gibi mevcudat âleminden her suret de hakikat-i heyulanın suretidir. Ve heyulanın temayüzü o suretlerin vücuduyla hasıldır.

Âlemdaki suretlere gelince, bu suretler içinde gayet u nihayet yoktur. Hasıl-ı kelâm heyula tabiatın mâ-dünün-

da, yani taht-ı hükmündedir. Çünkü heyulanın bir şeyi iktizası tabiat hükmüyle hasıldır. Bu izahatı iyi anla!

20. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirminci mertebe *heba* mertebesidir. *Heba* vücudî bir mahal olmayıp hükmen mevcud bir mekândır. Allah âlemi bu *heba*'da icad etmiştir. Mekân-ı hükm-i mezkura evvela *heba* ismini takan Emir'ul-Müminîn Ali b. Ebi Talib'dir.

Âlemin mekânı olmak üzere tarif ettiğim "*Hebanın* vücudu ne keyfiyette tasavvur olunabilir? Bunu bize anlat!" diye sorar isen, cevaben biz deriz ki: Allah'ın [34] âlemi yarattığı muhakkaktır. Âlemin kâffesi de mâsivadan ibarettir. Eğer "Cenab-ı Hakk bu âlemi kendi nefsinde yarattı" diyecek olursak nefs-i ilahiye'nin hadisâta mahal olması lazım gelir. Allah bundan âlidir; yok eğer "Âlemi mekân-ı mahlukta yarattı" diyecek olursak o mekânın da âlem cümlesinden olması zaruridir. Şu halde bizim için Allah, âlemi gayr-i vücudî olan mekân-ı hükmîde icad etti demekten başka çare yoktur. Böyle denince *heba*, âlemin tarifinden çıktığı gibi, zât-ı hak olmaktan da hariçte kalmış olur. Bunu anla! Bu zikrettiğimiz delil *felek-i hebaîyi* isbat için tarik-i aklî ve nazarîdir.

Bize gelince, Cenab-ı Hakk âlemi ilminden aynına olmak üzere icad etti. Allah'ın ilmi de kendisinin aynı, kendisinin aynı da zâtıdır. Bizim burada "ilminden aynına icad etti" demekten maksadımız, Cenab-ı Hakk'ın

vücudu, aynına nisbet meselesini kendisine muzaf kıldığını beyandan ibarettir. Çünkü mevcudatın kâffesi *el-an kema kân* ilm-i ilahîde mevcuddur. İlmî de hakikatte kendisinin aynıdır, aynı da kendisinin ilmidir. Denizin dalgası deniz olduğu gibi. Terahhum! Zira Cenab-ı Hakk zâtıyla bilir, zâtıyla işitir. Şayet “vasıtayla görür, alet-i sâmia ile işitir, zâtından gayrı ilim ile bilir” diyecek olursak o ilim, o sem‘, o basar yine zâtının aynıdır, gayrı değildir. Şu halde kâinatın zahiri itibariyle vücudu, Hakk’ın o kâinatı, basarda icadı demektir. Bunun mânâsı da kâinata vücut nisbetini basara atfetmek, Hakk’ın o nisbet-i basara izafetinden ibarettir. Çünkü kâinat, basarda vücuddan evvel de sonra da Hakk’ın ilminde mevcuttur, [35] ilm-i ilahîden mufarakat etmiş değildir. Bu adem-i mufarakat Hakk’ın o kâinatı gerek aynına nisbet-i izafetinde, gerek ilmîne nisbet-i izafeti halinde de Hakk’tan gayr-ı mufarıktır. Çünkü Hakk’ın aynı, ilminin meratibini tamamiyle muhittir. Bu izaha nazaran Hakk’tan hiçbir şey gaib değildir. Şu kadar var ki Hakk’ın kâinatı aynına nisbeti, icadı aynice meydana getirdi demektir. Hakk’ın bu izafeti, kâinattan ref olunsa, âlem heyet-i mecmuasıyla münadim olmuş olur. Hülasa, âlemin nazar-i ilahî ile mahfuzdur.*

* Biz *en-Namus ul-A‘zam ve’l-Kamus ul-Akvein* adlı kitabımızda bu bah-daha mükemmel şekilde zikr u beyan ettik. Bu risalede bu kadarla iktifa ediyoruz.

21. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmibirinci mertebe *cevher-i ferd* mertebesidir. Cevher-i ferd ecsamın aslıdır. Cevher-i ferd ecsama nisbetle tıpkı kelimeyi teşkil eden haruf gibidir. İstersen cevher-i ferdi teşbihte "Harfi meydana getiren nokta gibidir" de!*

Hasılı cevher; ıftırakı ve tecerrüdü kabul etmeyip ittisali kabul eden şey-i mevcuddan ibarettir. Bunun içindir ki ecsamın teferruk ve helak ve inhilalliklerinde nihayeti cevherdir. Binaenaleyh mürekkebin helaki, besatete inkılabı ve eczasının inhilali demek olup bu inhilalde her cevher münferid olarak baki kalır.

Hülasa, cevhere terekübünden evvel *cevher-i ferd*; terekübünden sonra *cevher-i mürekkebi*, terekübünün inhilalinden ve besatete inkılabından sonra da *cevher-i basit* ve *cüz'un-lâ-yetecezza* denir.

Cüz tabirinde küllü nazar-ı itibara almak ve inhilalden sonra o küll'ü tasavvur etmek zaruridir; yani *cüz'un-lâ-yetecezza* denildiği zaman arada küll'ü nazar-ı itibara almak da zaruridir.

Küll dediğimiz inhilale uğramış olan mürekkebden başka bir şey değildir.

[36] Bu izah ile cevheri bildikten sonra şunu da bil ki araz, cevherin ahvalinden, evsafından, şuûnunda ve im-

* Bız bu bahsı *Kitab'un-Nokta* adlı kitabımızda zıkr u beyan ettük.

kânında daha başka nisbetlerinden ibarettir. Cevherin evsafı mea'd-devam cevher üzerinde tagayyürâta uğrayan arazlardan ibarettir.

Tagayyur tabirini kullandığımızın sebebi şudur ki; iki zamanda bir arazın bekası muhaldir. Bunun sebebi araza, *araz* tesmiyesi bir mahalden diğer mahalle intikali kabul ettiğinden dolaydır.

Hülasa *cevher*, mahall-i ferd olup, bir araz kendi üstünde bulundukça arazın yine o cevherde vukû-ı intikaline imkân yoktur.

Belki arazlar mahall-i ferd olan cevher üzerinde mea'd-devam intikalâta uğrar. Bu mertebeden sonra gelecek olan ve her anda hilkat-i âlemin teceddüdüne dair olan mertebede bu meselenin tafsilâtı gelecektir. İşte o dediğimiz mertebe aşağıdaki mertebedir.

22. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmi ikinci mertebe, *mümkinâttan* ibaret olan *mürekkibat* mertebesidir.

Mürekkibat altı kısımdır: *Mürekkibat-ı ilmiye*, *mürekkibat-ı ayniye*, *mürekkibat-ı sem'îye*, *mürekkibat-ı cismaniye*, *mürekkibat-ı ruhaniye*, *mürekkibat-ı nuraniye*.

a) *Mürekkibat-ı ilmiye*, âlimde mevcut olan suver-i malumatı ibarettir. Çünkü suver-i *mürekkibat*tan her suret ilimde *mütarekkib*dir. Çünkü o suretlerin ilimdeki eczası hariçte cismen mevcut olan cevahirin eczasından te-

rekküb etmiştir. Âlem-i hayalde mevcut olan şeylerin kâffesi de hayalin ittisa'ıyla beraber bu kabildendir. Hayal bu kabilden, ruh ile cesed arasında bir berzahtır. Çünkü suver-i hayaliye eczasının kâffesi âlem-i hisdeki vücudundan mehuzdur. Hayaldeki terekkübatı, âlem-i ruhtandır.

Binaenaleyh hayal, hem maddî hem manevî iki hüküm ile imtizac etmiştir.

[37] Bunun misali: Mesela sen yeşil zümrüd bir ağaç tasavvur etsen ve o ağacın meyveleri yakut-ı ahmerden olsa ve o meyveler maldan ve lezzet-i cimadan daha lezziz bulunsa, o ağacın boyu göklerde, tûl ve arzına nazaran bu âlemden rifati ile büyük olsa, o ağacın eczası zümrüdlük, yeşillik, yakutluk, kırmızılık, tatlılık, ballılık, lezzet-i cimai ve tûl-i arzına nazaran bu âlemden rifatı ile büyük olmak keyfiyatından ibarettir.

Bu eczanın kâffesi âlem-i ecdamda senin dahil-i daire-i taakkulun olan umurun hakikatleri olup bu eczanın bazısını bazısıyla âlem-i hayalinde terkiib etmişsin demektir. Bu terkiib âlem-i ecdama aid kuvvetin şanından olmayıp belki âlem-i ervahın mukteziyatındandır.

Bu izahtan şu zahir olmuştur ki: Mezkur ve mutasavver ağacın âlem-i hayalinde vücudu, âlem-i ecdam vasıtasıyladır. (Çünkü eczasının birer birer âlem-i ecdamda bulunduğu mütehakkıktır.) Terkibi de âlem-i ervah vasıtasıyladır. Binaenaleyh bu ağaç ikisinden birisine tamamiyle mulhak değildir. Çünkü o ağacı yalnız âlem-i ecdam-

dandır" desek, âlem-i ecsamda mevcut olması ve halkın onu görmesi iktiza eder.

Çünkü ağacı temsilde, rifat ile bu âlemden büyüktür desen, yalnız âlem-i ervahtan da desen, ervahın bekası gibi baki olması lazım gelir. Halbuki hakikat böyle olmayıp o ağaç, cisminin hükm-i icadı ile fenaya mülhaktır. Onu senin tasavvurun ise ruhun hükmü kuvvetiyledir. Çünkü ruh, âlem-i ecsamdan daha vâsidir.

Bizim izah ettiğimiz bu mesele içinde ecsamın sırr-ı imtizacı da bildirilmiştir. Çünkü ervah kemalâtını âlem-i ecsam vasıtasıyla iktisab eder. Görmüyor musun bir kimse anasından âma olarak doğsa, onun ruhu renklerin keyfiyetini bâsıra ile iktisab olunan hilkatin güzelliğini bilemez. Öyle olduğu zaman sun'-ı ilahî'ye ait [38] ilimden bir nev-i kemali fevt ederek ölmüş demektir. Bir kimse sun'-ı ilahî'den ne kadarına cahil ise kemalden o mikdarına da cahildir demektir.

Kezalik bir kimse sağır olarak yaratılsa, o kimse peygamberlerin ve peygamberler vasıtasıyla gelen şariatlerin cüzlerini bilemez. Bu kimse de öldüğü zaman sağırlığının mani-i iktisab olduğu kemalâtı fevt etmiş olur. Halbuki sağır olan kimse sâmiasından başka a'za ve havassına ait kemalâtı iktisab etmiştir.

İzah edildiği vechile ruh ile cesed arasında sırr-ı imtizacı anladın ise, şunu da bil ve anla ki: Hayal, ecsamdan mufarakat ettikten sonra kıyamet gününe kadar ervaha

makam-ı ikamet olan âlem-i berzah gibidir. Çünkü ervah kıyamet gününe kadar ne dünyadadır, ne ahirettedir. İşte bu tafsilat ile mürekkebat-ı ilmiyeyi bilmiş oldun.

b) *Mürekkebat-ı ayniyeye gelince*: Cevher üzerine tevatür ve tevarüd eyleyen arazlar gibidir. Bu arazları her göz beka ve vücud itibariyle görür. *Beka* dediğimiz a'raz-ı kesireden mürekkeb olup cevher ve hakikat üzerine tevatür ve tevarüd eyler. Binanealeyh cevher araz gibi mahluktur.

Her nefeste cevherin mahlukiyeti tevarüd eyleyen arazların hükmüyle halk-ı cedidi mütezammındır; yani cevher her nefeste hilkati itibariyle teceddüd ediyor demektir.

Şurası bir hakikattir ki eczanın tebeddülü, küllün tebeddülünü muktezidir. Bunun için muhakkikler, âlem her nefeste, yani her anda halk-ı cedit ile mahluktur (yok olup var olur). Bu hakikati "Bel-hum fi lebsin min halkin cedit" [Kaf, 50/15: "Doğrusu onlar, yeni bir yaratılıştan iltibastalar"] âyeti teyid eder.

Görmüyor musun yer altında toplanan buhar, çıkacak menfez bulamayınca muhrik ve muftır bir su şekline girmekle tagayyura uğrar. Sonra o su da yerden kendisine gelen istidad ve kabiliyet icabiyle [39] civaya munkalib olur. Civaya munkalib olunca suyun zâtı tebeddül etmiş demektir. Çünkü civa öyle evsaf ve havass ile mevsuftur ki o evsaf ne buharın, ne de suyun evsafındandır. Belki buhar ve sudan meydana gelmiştir.

Hülasa, buhardan tebeddül eden civa kendisine mahsus vasf ile mevsuftur. Bundan başka buharın, suyun, civanın hakikatleri yekdiğerinden mütemeyyiz, yani yekdiğerinden başka hakikati câmidir.

Şu izah ettiğimiz tagayyur ve inkilab zaman-ı vahidde olursa müşahede-i ıyaniye ile derhal müşahade olunur. Bunu temsil için deriz ki: Zac suyuyla mazi karıştırıldığı zaman mürekkebe olur. Halbuki yazı için istimal olunan mürekkebin hakikati başka, zac ile mazinin hakikatleri yine büsbütün başkadır. Hülasa, zac ile mazinin ihtilatında gözle müşahade olunan tagayyur zaman-ı vahidde olduğundandır. Fakat an-be-an âlemde hasıl olan tagayyur tedrici olduğu için havass onu idrak edemez; yani bu tagayyur hususunda halk iltibasa düşmüştür. Bâlâdaki âyet-i kerime mucibince halk-ı cedidden iltibasa düşmüş oldular.

Hülasa, *mürekkebat-ı ayniye* basarda ictima eden eczanın vücuduyla terekkeb eder. Bu terekkübe nazar eden—eczada misliyet kuvveti ziyade olduğu için—eczay-ı mezkureyi şey-i vahid olarak görür. İşte bizim bu bahiste “cevher üzerinde tevarüd eden muhtelif arazların ihtilafıyla cevherin zâtı da aynı da muhtelif olur” dediğimiz mînâsı budur.* Allah muvaffıktır. Ondan başka Rab yoktur. [40]

* Bu bahsi biz *Hakikat'ul-Hakayık elleti hiye min Vech'il-Hakk ve min Vech il-Halayık* adlı kitabımızda daha mufassal bir şekilde yazdık. Bu kitapta zıktrolunan mikdar ile iktifa ediyoruz.

c) *Mürekkebat-ı sem'iyeye* gelince, kelime huruf-ı kesireden terekküb eder. O kelimeyi işiten kimse kelimeyi şey-i vahid olarak işitir. Nağmeler elhan, tellerden, kırışlerden işitilen sesler, ipekten, tahtadan yahud demirden veya bakırdan yahud deriden daha başka âlât ve edevat-ı tarabdan ibaret olan şeylerden mürekkebdır. Hatta bir eli, diğer el üzerine vurmaktan çıkan sadâ da böyledir. Bu bahsi iyi anla!

d) *Mürekkebat-ı cismaniyeye* gelince, bu da üç kısımdır. Bu üç kısımdan a'la addolunan birinci kısım *hattan* ibarettir. *Hat*, yalnız kendisinde bu'd-i evvel, yani tûl bulunan şeydir. *Tûl* dediğimiz de iki veyahut daha ziyade cevherden terekküb eder. Bu cevher diğer cevhere zamm olununca tûl hasıl olur.

Mürekkebat-ı cismaniyenin kısım-ı evsatı *satıhtır*. *Satıh*, kendisinde tûl ve arzdan ibaret iki bu'du camidir. İki bu'dun terekkübünden bu'd-i arz hasıl olur. O bu'd-i arz *satıhtan* ibarettir.

Mürekkebatın esfeli *cisim'dir* Cisimde üç bu'd bulunur: Tûl, arz, umk (ile bâlâya nazaran suhk, aşağıya nazaran umk)tur.

Cisim sekiz veya daha ziyade cevherden terekküb eder. Terkib-i cismanî âleminde birinci olarak mevcud olan şey *Felek-i Atlas*, en son mevcud olan da insandır.

e) *Mürekkebat-ı ruhaniyeye* gelince, bu *mürekkebatın* eczası âlem-i ruhîden terekküb eder. Bu eczadan her cü-

zû emr-i hükûmîden ibaret olup itibar ve nazara göredir. Bu kısım âlem-i ruhîyi müşahade ederek eczaya vâkîf olmuş bulunan kimsenin itibar ve nazarına göre değildir. Âlem-i ruhîyi görenler o âlemdeki suretleri bilmiş olurlar. Bu bir keyfiyettir ki [41] bundan daha acib bir şey olamaz. O âlemde suveri bilinekteki garabetten daha acib mevcudat da vardır.*

İ) *Mürckkchat-ı nuraniyeye* gelince, *kevakiib* tabir olunan *ecram-ı felakiyeden* ibarettir. Bu *kevakiib anasır-ı erbaadan* tereküb etmiştir. Anasır-ı erbaa hararet, rutubet, burudet, yubusettir. İnsanların havassına nazaran meşhud olan büyüklükleri ve azametleri derkâr olduğu halde her kevkeb hakikat-i vahide olduğu hadde kadar gayr-ı kabil-i taksimdir. Hatta felâsife bi'l-ittifak “Şems kürre-i arzdan yüzlerce defa büyüktür” demişlerdir. Böyle olduğu halde yine gayr-ı kabil-i taksimdir.

Şeyh Muhyiddin Arabî hazretleri, felâsifenin bu iddiasını teyid ederek *Fusus* adlı kitabında felâsife sözüne benzer sözler söylemiştir. Bu bir emr-i acibdir; yani kevakiibin mevcut binalarında bu kadar büyüklük olduğu halde nefs'ul-emrde gayr-ı kabil-i taksim olması her-vech-i bâlâ

- * Bu keyfiyeti izah için bana izin verilmiş olsaydı en latif ibareler, en güzel işaretlerle bu risalecikte izahına girişirdim. Fakat ben bu meseleyi muhimmeyi *en-Namusul-A'zam* ve *l-Kamusul-Akdem* adlı kitabımıza vaz ile ve orada izah ile memurum. Cenab-ı Hak bu emr olunduğun meselevi mezkur kitaba koymayı ve orada yazmayı bana gayet buyurdular. Mezkur kitapta mutalaa etmiş olursun.

çok acib ve bunu idrak akıl için baiddir. Ecram-ı felekiye'ye envar-ı arziye de mültehıktır.

Envar-ı arziye, dühun yahut şem' yahut hatab veyahut bunlara benzeyen şey vasıtasıyla ufk-ı arzda yekdiğeriyle imtizac eden nar ve havadan mürekkebdir. Bunu anla!

23. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmiüçüncü mertebe *felek-i atlas* tır. Felek-i atlas, felek-i hükmî değil, felek-i vücudî demektir. Deveranı, kürsînin altındadır. Aşağıda zikri gelecek olan baki felekler bu Felek-i atlas'ın altındadır.

Felek-i vücudiye [42] tabirimizle bundan evvel heba, tabiat ve emsali gibi zikri sebkeden feleklerin hükmî olup aynı olmadığına tenbih etmek istiyoruz. Bu feleke, *felek-i atlas* tesmiyesi kendisinde asla yıldız bulunmamasındandır.

Felek-i atlas'ın müddet-i deveranını ve dairesini, keyfiyet-i kat'ını bildirecek bir alâmet yoktur. Ben bu Felek-i atlas'ta bir felek-i sağır gördüm. Göz açıp yumacak bir müddet-i kalilede yetmiş bin defa devr etmekte idi. Bu felek-i sağirin ismini sordum. Bana "Bu felek, felek-i an'dır; devre-i seriasından her devreye an tesmiye olunur" cevabı verildi.

Felek-i atlas altındaki eflak-i dairenin kâffesi muharriktir. Felek-i atlas'ın hareketi nizam-ı vahid ve heybet-i vahide üzerine bâlâda zikri geçen tabiattan neşet eder. Bunun içindir ki Cenab-ı Hak'ın iradesiyle bu âlemin müd-

det-i medide bekası daim olmuştur. Cenab-ı Hakk böyle müddet-i medide bu âlemin bekasını murad etmeyeydi, diğer eflaki tahrik eden Felek-i atlas'ın hareketini tabiatından neşet ettirmezdi. Bu Felek-i atlas'ın tabiatından inbiası ve neşeti, Cenab-ı Hakk'ın zeval-i âlemi murad edeceği zamana kadar ber-devamdır.

Cenab-ı Hakk âlemin zevalini murad ettiği zaman tabiat-ı Felek-i atlas'a karşı kendisinden zuhur eden inbias ve neşeti selb eder, işte o zaman Felek-i atlas durur. Felek-i atlas'ın bu tevakkufu ile baki eflak da durur, yıldızlar saçılır, emr-i ilahî ile kıyamet kaim olur.

Bu bahsin daha ziyade tafsili üstünde beyanata girişmemiz lazım gelse tatvil-i kesire ihtiyacı messeder. Halbuki bu risale-i muhtasara, bu tatvilin mahalli değildir.

24. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmidördüncü mertebe *felek-i cevza*dır. Felek-i cevza kevkeb-i küllîdir. Bunun aynıyle vücudu yoktur. Belki felek-i cevza, güneşle ay arasında bulunan bu'd-i malumdan ibarettir. Bu iki bu'ddan birisine *re's*, o birisine [öbürsüne] [43] *zenb* denir.

Bu iki bu'dun birisinde arz; cirm-i Kamer ile cirm-i Şems arasında mebsuttur; yani haylulet etmiştir. Bu haylulet Kamerin nur-i Şems'ten ziya almasına mani olur, kûsuf-ı Kamer hasil olur. Nur-i Kamer'in nur-i Şems'ten istifad olduğunda izaha hacet yoktur. İkinci bu'dda

Kamer, Arz ile Şems arasına haylulet eder. Bulutun ziya-ya mani olması gibi zıll-ı Şemsî'nin yer üzerine vukûuna mani olur, husuf vaki olur.

Bu keyfiyeti bize [size] ber-tafsil irad etmek lazım gel-se, dikkatinizi bir çok hisabat ile meşgul etmek lâzım ge-lirdi. Halbuki bu keyfiyet felsefe-i mahzadır. Binaeneyh bu bahiste bu kadar izah ile iktifa ediyoruz.

“Bu felek-i cevza, felek-i hükmî'den” ibarettir dedik. Bunu bundan aşağıdaki felek'ul-eflak mertebesinin fev-kinde itibar ettik ki sebebi şudur: Daima umur-i külliye-nin vücuddaki mertebesi, umur-i vücudiye-i hissiyenin fevkindedir. Yoksa bu sebep olmasa bu felekin tertib iti-bariyle mevzii, felek'ul-eflak'ın altında olmak lazım gele-cekti. Çünkü felek'ul-eflak, felek'ul-buruc'dur.

Hülasa, bu tertibi icab eden felek-i cevzanın felek-i kül-lî olmasıdır. Allahu a'lem.

25. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmibeşinci mertebe *felek'ul-eflak* mertebesidir. Bu feleke *felek'ul-kevkeb*, *mıntikat'ul-buruc* da derler.

Kevakib-i sabite ve seyyarenin kâffesi bu felektedir. Yalnız yedi kat göklerdeki yedi yıldız bu hükümden müs-tesnadır; yani felek'ul-eflakta değildir.

Hülasa, nücüm ve kevakibin kâffesi bu felekte olup kendisine *mıntikat'ul-buruc*, *felek'ul-eflak*, *felek'ul-kevakib* tesmiyesine sebep olmuştur.

Şurasını da bil ki nücuunun eflakta vücudu balığın su-
da vücudu gibidir. Her necmin felekinde bir de felek-i sa-
ğiri vardır. Yıldız o felek-i sağırde deveran eder. Bir de
kendi cinsinden felek'ul-kevkebdaki mevkiini muhafaza
için kutbu¹⁸ vardır. Bu muhafaza tıpkı dolaptaki kutbun
dolabı muhafazası gibidir.* [44]

26. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmialtıncı mertebe *sema-i Zuh*
mertebesidir. Bu, yedinci kat göktür. Bu semanın cevhe-
ri, leyl-i muzlim gibi siyahtır. Cenab-ı Hakk *sema-i Zuh*
li akl-ı insanî'ye mukabil olarak yaratmıştır. Bu *sema*
Hazreti İbrahim'in semasıdır. Bunun seyrinin devri, me-
safesi 24.500 senedir.

27. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirminyedinci mertebe *sema-i Mûş-*
teridir. Bu semanın cevheri ezrek'ul-levndir. Cenab-ı
Hakk bunu insandaki himmete mukabil yaratmıştır. Bu
sema Hazreti Musa aleyhisselamın semasıdır. Bu *sema*
devrinin mesiresi 22.066 sene 8 aydır.

28. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmisekizinci mertebe *Merrih* ta-
bir olunan *Bchramın semasıdır*. Allah bunu insandaki

¹⁸ Kutb=mihver

* Semavat ve eflakın keyfiyat-ı maksadını biz
tabımızda beyan ettik

adlı ki-

vehme mukabil halketmiştir. Bu semanın rengi kan gibi kırmızıdır. Bu sema Yahya aleyhisselamın semasıdır. Bu semanın mesiresi 29.833 sene 120 gündür.

29. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmidokuzuncu mertebe sema-yı Şems mertebesidir. Şemsin rengi altın gibi sarıdır. Şems, ef-lakın kalbidir. Cenab-ı Hakk bu semayı kalb-i insaniye mukabil olarak yaratmıştır. Bu sema İdris aleyhisselamın semasıdır. Bu semanın mesafe-i devriyesi 17.500 yüz senedir.

30. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzuncu mertebe sema-yı Zühre mertebesidir. Bu semanın cevheri ahzar'ul-levndir. Allah bu semayı insandaki kuvve-i hayaliyeye mukabil halketmiştir. Bu sema Yusuf aleyhisselamın semasıdır. Bu semanın mesafe-i devriyesi 15.036 sene 160 günden ibarettir. [45]

31. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzbirinci mertebe sema-i Utarid mertebesidir. Bu semanın cevheri eşheb'ul-levndir. Cenab-ı Hakk bunu insandaki hakikat-i fikriyeye mukabil olarak halketmiştir. Bu sema Nuh aleyhisselamın semasıdır. Bu sema devrinin mesiresi 23.333 sene 120 günlük mesafedir.

32. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzikinci mertebe sema-i Kamer mertebesidir. Kamer, gümüş gibi beyaz ve şeffaftır. Allah bunu heykel-i insanideki ruha mukabil yaratmıştır. Bu

sema Âdem aleyhisselamın semasıdır. Bunun devr-i mesafesi 11.000 senelik mesiredir.*

33. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzüçüncü mertebe *felek-i esir* mertebesidir. Felek-i esir, kürre-i nâriyeden ibarettir. Alem-i kevn u fesaddaki hareket-i fiiliye evvela bu felek-i esir'den neşet eder. Bu neşet akl-i âşir denilen akl-i faalin iktizasına göre olur. Felek-i esirin âlem-i arziyeye karşı olan tesirindeki sebep şudur ki felek-i esir, anasır-ı erbaadan en kuvvetlilerini câmidir. Çünkü felek-i esirin tabiatı hararet ve yubusettir. Bu ikisinin anasır-ı bakiyede tesiri vardır.

Çünkü hararet, burudetten, yubuset rutubetten daha şiddetli ve daha kavidir. Aksam-ı anasırdan böyle iki kısım-ı kaviyeyi câmi olduğu için felek-i esir mâ-tahtında müessir olmuştur.

34. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzdördüncü mertebe *felek-i me'surdur*. Felek-i me'sur kürre-i hevaiyeden ibarettir. Bu kürrenin tabiatı hararet ile rutubet vasıtasıyla üstündeki felek-i esirden müteessir, harareti vasıtasıyla altındaki kürre-i maiyede müessir olur. [46] Bu kürrenin heykel-i insaniden numunesi kandır. Bunun üstündeki felek-i esi-

Biz *İnsan-ı Kâmilin* altmışikinci babında Cenab-ı Hakk'ın yedi kat ~~göklere~~ vedia kıldığı acâib ve garabeti tafsil ile zikrettik. Bu kitapta zikrettiğimiz izah ile iküfa ediyoruz.

rin numunesi safradır. Bunu altındaki kürre-i maiyenin insanda numunesi balgamdır. Daha aşağıdaki kürre-i türabiyenin insanda numunesi sevdadır.

35. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzbeşinci mertebe *felek-i müste'sir*dir. *Felek-i müste'sir*, kürre-i maiyeden ibarettir. Bu kürenin tabiatı da burudet ile rutubetten ibarettir.

Şurası da malumun olsun ki Cenab-ı Hakk, eflak-i mezkureden herbir felek arasında onu velyeden diğer feleke mücaveret halketmiştir. Bu mücaveret aralarındaki münasebetten neşet eder.

Kürre-i maiye ile kürre-i hevaiyenin mücavereti her ikisine sirayet eden rutubetten naşidir. Kürre-i türabiye ile kürre-i maiyenin yekdiğerine ittisal ve mücavereti, her ikisine de sari olan burudetten dolaydır. İşte bu münasebet sebebiyle herbir felek muttasıl olduğu felekde ifa-yı tesir eder.

Şurası bir hakikat-i sabitedir ki: Bir şeyin diğer şeyde tesiri aralarındaki münasebete tabidir. Bir şeyin diğer bir şey ile ictimai da yine böyledir.

Bu zikrolunan münasebet ya zâtiyedir, ya sıfatiyedir, ya fiiliyedir. Bunlardan herbirisi de ya lazım, yahut arazîdir.

Hikâye: Hukemadan birisi sabahleyin evinden çıktığı sırada karşısında bir mecnun gelerek tutmuş elinin içini öpmüştür. Hakîm-i mezkur "Bu deli ile aramızda nisbet

olmasa gelip elimizi öpmezdi” diyerek arasında münasebet araştırmaya başlamıştır. Bu babdaki tefekkür ve teemmülün neticesinde kendisinde tabiat-ı sevdaviyenin galebesini görmüş, “Mecnun ile aramızda hasıl olan münasebet bu tabiat-ı sevdaviyeden dolaydır” demiş, müddet-i medide kendisini tedavi ederek tabiat-ı sevdaviyenin kendisinden indifama muvaffak olmuştur. [47]

Diğer hikâye: Ulemadan birisi güvercinle karganın biriyle gezdiğini görerek zahirdeki adem-i münasebeti düşünmüş, bu ictimadan taaccüb etmiştir. Mamafih meseleyi hâli üzre bırakmayarak ictimaa sebep araştırmış ve im'an-ı nazar ederek her ikisinin ayağında topallık olduğunu görmüştür. “İşte ikisinin ictimaina sebep bu meseledir” diyerek münasebet-i sıfattaki şüphesini izale etmiştir. Bu iki hikayenin sırrını anlayan kimse için bu hikâyelerde büyük ilim vardır.¹⁹

36. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzaltıncı mertebe *felek-i müteessir* dir. Felek-i müteessir kürre-i turabiyeden ibarettir. Teessürât-ı kevniyenin mahall-i zuhuru bu küredir. Kürre-i turabiyenin üstündeki eflakta tesir ve teessüre ait her ne şey hasıl olursa onun hükmü kürre-i turabiyede zahir olur.

Ehlinin indinde bu meselenin usul-i malumesi vardır. Tatvil korkusu olmasa, felsefe ulûmundan bir bahse giriş-

¹⁹ Heme murgan konend bâ-cinsi perdaz; Kebûter bâ kebûter, bâz ba bâz (Bütün kuşlar kendi cinsleriyle uçarlar; Güvercin güvercinle, doğan doğanla.)

mek korkusu olmasa zikrolunan teessürat ve müteessiratın usulünü şerh eder ve bir müteessirin mâ-fevkindeki şeyde bulunan aynı eserle nasıl müteessir olduğunu, kendinin mâ-fevkinde bulunmayan eser ile de nasıl müteessir olduğunu şerh ve tafsil ettiğimiz gibi, kendi nefsine illet olması meselesini de zikrederdik.

Bir şeyin kendi nefsine illet olabilmesi mukteziyat-ı akliye muhalıftır. Çünkü aklın hükmüne göre bir şeyin kendi nefsine illet, yani vücudunda müessir olması muhalidir; zira illetle malul arasında mugayeret bulunması zaruridir. Fakat bize göre bu zarurete lüzum yoktur.

[48] Bir şey kendisinden başka bir illet ve sebeple malul olabildiği gibi, kendinin aynı olan illetlerden de malul olabilir; yani illet malulun tamamıyla aynında olabilir. Bu bir meseledir ki tarik-i fikrî ve nazarîden bunu bilmekliğe imkân yoktur. (Ruh gibi). Bu zevk işidir. Allah istediği kimseye bu zevki verir.

37. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzyedinci mertebe *maden* mertebesidir. Madenlerin birçok şekli ve nevi vardır. Madenlerin yerin altındaki boşluklardan yerin yüzeyine doğru çıkan buharlar ve dumanlardan tahassul eder.*

Biz bu meselenin tafsilâtını *Hakikat'ul-Hakayık* nâmındaki otuz cüzden mürekkebek kitabımızın bir cüzü olan *Kitab'ul-Elife* şerh ve izah ettik. Tafsil murad eden erbab-ı kıraat o kitaba müracaat etsin. Tevfik Allah'tandır.

38. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzsekizinci mertebe *nebatat* mertebesidir. Nebat *cism-i nâmid*den ibarettir. Kendisinde nema bulunduğu için madenden bir mertebe daha aşağıdadır. Çünkü maden cevahir-i basitadan mürekkebe cisimden ibarettir. Bunun içindir ki Hukema-yı Meşşaiyyûn'un kâffesi nebatın ruhu olduğuna kail olmuşlardır. Bu sebebe mebnidir ki Berahime taifesi kat'-ı eşcardan ictinab ederler. Hatta Berahime'den birisine bir diken lazım olsa yine onu ağacından koparmaz. Çünkü Berahime mezhebinde hayvanata eza etmemek ve hayvan eti yememek esas-ı itikadlarındandır. Ne hayvan yerler, ne de hayvanı öldürürler; hatta hayvandan eza görseler, yine hareketleri böyledir. Hayvan yememekten başka, yumurta gibi hayvaniyete inkılab edecek şeyleri de yemezler.

[49] Ağaç kesmekten imtina ve ictinabları, ağaçlardaki nemaya bakarak "Ağaçların ruhu vardır" demelerindenidir. "Onlarda ruh olmasa, bu nema hasıl olmazdı" derler. Ben seyahatım esnasında Berahime memleketlerinden birinde bir ağaç gördüm. Bu ağaca yaklaşıncaya yaprakları derhal büzülüyordu. Bu büzülmek kendisinde ruh olduğu hissini veriyor.

Bu zikrolunan Berahime mezhebidir. Maamafih muhakkıkine göre mahsûsâtta hiçbir şey yoktur ki o şeyin ruhu olmasın. O mahsûs olan şey ister nebat, ister maden, isterse başka bir mevcuttan ibaret olsun mutlaka ru-

hu vardır. Çünkü Cenab-ı Hakk “Ve in min şey’in illa yü-sebbihu bi hamdihi” [İsra, 17/44 ve hatta hiçbir şey yokturki O’nu hamd ile tesbih etmesin...]”] buyurmuştur. Bir şeyde ruh olmadıkça o şeyin tesbihine imkân yoktur. Binaenaleyh her şeyin ruhu vardır. Bu ruh keşf için müşahede olunur. Ve o ruh ile muhataba da vukû bulur.

Eşyanın tesbihi muhtelif şekillerde, muhtelif ve acib lisanslar ile vukû bulur. Herşey kendisini tesbih eden Hakk’ı ben de tesbih ederim.

Şurasını da bil ki nebat madeniyetle hayvaniyet arasında bir berzahtır. Çünkü maden bir hal üzere baki olan cematattan ibarettir. Hayvan ise iradesiyle müteharriktir. Nebatat ise bu ikisinin arasında berzahtır. Nebat, ihtiyariyle müteharrik olmadığı için bir bakıma cemat, diğer bir bakıma cemat değildir. Bunu anla! [50]

39. Mertebe

Meratib-i vücuddan otuzdokuzuncu mertebe hayvan mertebesidir. Ukala, hayvanı “iradesiyle hareket eden cism-i nâmiden ibarettir” diye tarif etmişlerdir. Hayvan — bizim indimizde— cisim ile imtizac eden ruhtan başka birşey değildir. Bunu anlatmak için deriz ki: Bir cisim dağılıp suret-i cismaniyesi zail olduktan sonra yine o cisim ile imtizac eden ruhun suretine göre cism-i zailin ruhu bu âlemde zahir olsa, işte biz o zahir olan ruha hayvan tesmiye ederiz. Daima suret-i cismaniyenin ismi o suretin muktezasına göredir. At gibi, insan gibi enva-ı hayvanattan başka bir hayvan ismi gibi.

Şunu da bil ki hayat beş kısımdır:

1. Nev-i evvel, *hayat-ı vüculiyedir*. Bu mevcudatın kâf-fesine sâri olan hayattan ibarettir. Mevcudat tabirinin içinde, ulvisi, süflisi, latifi, kesifi dahildir. Her mevcudda bu hayat-ı vüculiyeden hayat vardır. O hayat da o şeyin aynî vücudundan ibarettir. Sufiyeinin kâffesi hayat-ı vüculiyeye “mevcudata sâri olan vücut” demişlerdir.

2. Nev-i sâni, *hayat-ı ruhiyedir*. Hayat-ı ruhiye, hayat-ı melekiyeden ibarettir. Ruhaniyât âlemlerinde ne kadar mevcud var ise, kendilerindeki hayat-ı melekiye bi'l-asa-ledir. Bu sebebe mebnidir ki onlar Allah'ın ibkasıyla dai-ma bakidirler. Çünkü ruh, ruh olduğu cihetle “memata ve helake münafi hayat” demektir. Kıyamet-i [51] kübra-da fena-yı ekber sırasında melâikenin de defaten yok olup yine heman var olacağına dair olan söz, bazı vecihlere ve bazı itibarâta göredir. Bunu anla!

Bu hayat-ı ruhaniyeden hayvanatın da nasibi vardır. Fakat hayvanattaki hayat-ı ruhiye avalim-i ruhiye mevcudatında olan hayat gibi bi'l-asale değildir. Belki tabiiyet suretiyledir. Bunun içindir ki hayvanattan hayat-ı dünyeviye zail olur. Ve o hayattan hayat-ı uhreviye ile baki olurlar. Her hayvanın ahirete nazaran bekası da hayatının icabına göredir. Hayvanatta hayat, insanda ve cimde olduğu gibi hayat-ı kâmile ise, dâr-ı ahirette bu neviden olanların bekası vücudidir, aynîdir, tamamiyle kâmil olarak hasıldır. Hayatı nakıs olanların dar-i ahirette bekası aynen değil, hükmendir.

3. Nev-i sâlis, *hayat-ı behimedir*. Bu hayat-ı behimeye karaciğerin tecviflerinde câri olan kanda müstakarr bulunan gariz-i hararet ve rutubetten ibarettir. Hayat-ı behimeye *nefs-i hayvaniye* tabir olunur. Bazı hayvanatta kan bulunmaması, seni bu mesele hakkında galâta, şüpheyeye düşürmesin! Çünkü kendisinde kan bulunmayan hayvanatta hararet ve rutubeti hasıl olacak kan makamına kaim madde vardır. Kezalik bazı hayvanatın karaciğeri yoktur. Bu nevden olanlarda da cisimde gıda vazifesini ifa edecek karaciğer [52] makamına kaim uzuv vardır. O uzuv ecsam-ı kâmile-i hayvaniyede olan karaciğerin vazifesini ifa eder.

4. Nev-i râbi, *hayat-ı ârızadır*. Hayat-ı arıza başka bir şeyden diğer şeye gelen ve bu cihetle husul bulan kemalâtan ibarettir; ilim gibi, çünkü ilim cahil için hayattır; bahar gibi, çünkü bahar yer için bir nevi hayattır. Nur-i Şemsin cirm-i Kamer üzerine düşmesi gibi, bu da Kamer için bir nevi hayattır. Kezalik ziya-ı Şemsin yeryüzünü parlatması gibi, bu da yer için bir nevi hayattır. Hayat-ı arıza için sayılamayacak kadar misal mevcuttur.

5. Nev-i hâmis, *hayat-ı ilahiyedir*. Hayat-ı ilahiye kemalâtı son derece câmi olmak nokta-i nazarından her vechile ve her itibar ile hayat-ı asliye-i lâzimededen ibarettir.

İşte bâlâda tadad ettiğimiz bu izahat hayatın envaini nâtıktır. Mevcudattan bazısında bu beş nev-i hayattan bir nevi, bazısında iki nev, bazısında üç, bazısında dört nev bulunabilir. Hayatın beş nevini cem ve ihata ancak insan-

ı kâmil içindir. İnsan-ı kâmil, enva-ı hayatın kâffesini câmi olup bu cem ve ihata başkası için mümkün değildir.

Hülasa insan-ı kâmil cem ve ihata ile mümtaz olup bu ihatava başkası nail olamaz. İşte sözüm de bu insan-ı kâmilî beyan etmek sırasına gelmiştir. [53]

40. Mertebe

Meratib-i vücuddan kırkıncı mertebe insan mertebesidir. İnsan ile meratib-i vücud tamam olmuş, âlem insan ile kemal hasıl etmiş, esmâ ve sıfâtının muktezasına göre zuhur-ı ekmel ile Hakk, insan ile zahir olmuştur.

İnsan zuhur itibariyle vücud mertebelerinin en son mertebe-i tenezzülünde olup başka bir mevcud için mümkün olmayan kemal mertebesine nazaran da en yüksek mertebededir.*

- * Biz müellefatımızdan *el-İnsan'ul-Kâmil fi Marifet'il-Evahir ve'l-Evail, Kulh'ul-Acaib ve Felcku'l-Garaib; [el-Memleket'ur-Rahhaniyye el-Mudi'a fi'n-Neşat'il-İnsaniyye]; el-Kemalât'ul-İlahiyye fi's-Sıfat'il-Muhammediyye; el-insau İnsan Ayn'ul-Vücud fi Vucudi Ayn'il-İnsan'il-Mevcud; el-Kitab'ul-Merkum fi Sırr'il-Tevhid'il-Mechul ve'l-Malum; Hakikat'ul-Hakayık* adlı kitaplarımızda insanın fazl u kemalini muhtelif ibareler, mütenevvi işaretlerle zikr u beyan ettik. Bu kitaplardan *Hakikat'ul-Hakayık* nam kitap henüz hitama ermemiş, yed-i telifimizdedir. İnsanın fazl u kemalini bu kitaplarda zikrettiğimiz gibi, insanda mevcut olan cem'iyet ve ihatanın husulü keyfiyetini de bu kitaplarda beyan ettik. Kezalik insanın ter kibini, heyet-i zahiresini, heyet-i bâtınasını bütün hakayık ve dekayıkıyla bu kitaplarda izah ettik. Bu hakikate tamamiyle vasil olmak isteyen kimse bu habdaki izah-ı kâmilî o kitapların birisinde okusun

Mütaalasını cehd u ihtimam ile yapan salık, insanın hakayık-ı hakkiye ve hakayık-ı halkiyeyi mücmel olarak, mufassal olarak, hükmî olarak, vücudî olarak, bi'z-zât ve's-sıfat olarak, lüzum ve arazî olarak, hakikat ve mecaz olarak bilmiş ve kendi hakikatindeki câmiyeti müşahade etmiş olur.

Ayan-ı hariciye âleminde her neyi görür veyahut işitirsek, o şey insanın dekayıkından bir dakika yahut hakayıkından bir hakikatin ismidir.

Hülasat'ul-Hülasa:

İnsan haktır, zâttır, sıfattır, arştır, kürsidir, levh-i mahfuzdur, kalem-i a'ladır, melektir, cennettir, semavattır, semavattaki her şeydir, yerdir, yerin ihtiva ettiği her şeydir, âlem-i dünyadır, âlem-i uhrevîdir, vücudu vücudun câmi olduğu her şeydir, haktır, halktır, kadimdir, hâdistir.

Her kim benim nefsimi bildiğim gibi kendi nefsinin bilirse ona hesabsız aferin olsun! Çünkü o kimse rabbini, nefsinin bildiği gibi bilmiştir.

Artık burası kitabımızın âhiridir. Tevfik Allah'tandır.

Elhamdulillahi rabb'il-âlemin ve sallallahu alâ seyyidina Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ve sellem teslimen kesiran daimen ebeden ilâ yevm'id-din.

Âmin! Âmin! Âmin!

Tercümeye başlanış: 10 Kanun-i Evvel (Aralık) 1939

Tercümenin sona erışı: 25 Şubat 1940

Tercüme eden: Eski Karasi mebuslarından Balıkesirî

Abdülaziz Mecdi Tolun

İstinsah Tarihi: 21 Nisan 1940

[İmza]

Osman

İndeks

- Ahmed Rufai 24
Akl-ı evvel 12, 46-48
Âlem-i imkân 12, 46
Amâ 34-35
Arş 12, 49-51, 79
Arş-ı Rahıman 50
Ayn'el-yakin 27-28
Berzahıyyet-i kübra 36
Cevher-i ferd 12, 57
Cczebât-ı ilahiye 24
Cism-i küllî 49
Cism-i nâmi 74-75
Cüneyd-i Bağdadî 23
Ehadiyet 10, 35-36
Ehadiyet'ul-cem 36
Ehlullah 25-27, 30
Ervah-ı ulviye 12, 51
Esmâ-i celaliye 11-12
Esmâ-i cemaliye 11-12, 45
Esmâ-i fiiliye 11-12, 45, 50
Felek'ul-eflak 12, 67
Felek-i atlas 12, 63, 65-66
Felek-i cevza 12, 66-67
Felek-i esir 12, 70
Felek-i me'sur 12, 70
Felek-i müste'sir 12, 71
Felek-i müteessir 12, 72
Felek-i vücudiye 65
Feyz-i akdes 23
Feyz-i mukaddes 23
Hakk'el-yakin 27-28
Hayat-ı arıza 77

- Hayat-ı behime 77
 Hayat-ı ilahiye 77
 Hayat-ı ruhiye 76
 Hayat-ı vücudiye 76
 Hayvan 12, 74-76
 Hazret'ul-kuds 39
 Hcbaî 12, 55
 Heyula 12, 53-55
 İlm-i yakın 27
 İsmail el-Ceberti 15, 24
 Kalem-i a'la 47, 79
 Kısret-i ilahiye 11, 38
 Kütüb-i hakikat 26, 28
 Maden 12, 26, 73-75
 Melikiyet 11, 41
 Merrih 12, 68
 Mertebe-i velâyet 36
 Mertebet'ul-meratib 37
 Muhyiddin-i Arabî 24
 Mümkinat 43
 Mürekkebat 12, 58, 63
 Mürekkebat-ı ayniye 58, 61-62
 Mürekkebat-ı ilmiye 58, 61
 Mürekkebat-ı nuraniye 58, 64
 Mürekkebat-ı ruhaniye 58, 63
 Mürekkebat-ı sem'iye 58, 63
 Nebatat 12, 54, 74-75
 Rahmaniyyet 11, 38, 40
 Rububiyet 11, 34, 38-41
 Ruh'ul-kuds 23
 Ruh-i azam 12
 Ruh-i Muhammedi 47
 Sema-i kamer 12, 69
 Sema-i müşteri 12, 68
 Sema-i Utarid 69
 Sema-i zuhal 12, 68
 Sema-yı şems 12
 Sema-yı zühre 12, 69
 Sıfât-ı nefsiye 11-12, 42-44
 Sırâfet-i zâtiye 33
 Tabiat-ı mücerrede 12, 52-53
 Tecelli-i ehadi 35-36
 Ukala-yı sufiye 22
 Uluhiyet 11, 37, 40
 Vahidiyet 10, 36-37, 40, 51
 Vücud-i mahz 34
 Vücud-i mutlak 36
 Vücud-i sâri 38, 40
 Zât-ı ilahiye 9-10, 33-35, 49